

Dudalanı Mahmut (Ramazan Karça)

Sılpağarlanı Yılmaz (Yılmaz Nevruz)

Burungu Karaçay-Malkar Halk Cırla

Eskişehir 2000 cıl

Başları

"Burungu Karaçay Halk Cırla" atlı işibizni üsünden talay söz...	003
GOŞAYAH BİYÇE BILA KANŞAVBİY	007
C A N D A R	016
TATARKAN	028
UVÇU BİYNÖGER	035
GOTMAN ULU İLYAS	041
AZNAVUR	044
ZAĞOŞTOK ULU ÇÖPELLEV	061
AÇEY ULU AÇEMEZ	067
BASHANUK	070
ABAYLARI	072
H A S A V K A	076
Ş E Y İ T U M A R	081
H O J E L İ	089
B A R A K	092
K A N A M A T	095
ORUSBİYLARI	100
A P S A T I	102
CAĞAYLANI MAYIL	104
K E M İ S H A N	107
Z A R İ Y A T	109
M A V K A	111
ALİYNİ KÜVÜ	116
HAMZAT	120
KOBANLANI KOY BÖLEK	126
T A V K A N	128
Açıklamala	131

"Burungu Karaçay Halk Cırla" atlı işbizni üsünden talay söz...

Burun zamanlardan beri Oğarı Terekni kolları bıla Oğarı Kobannı kolları suvarğan cerlede çaşağan Karaçay-Malkarlılını bek bay sözlü adabiyatları bardı. Cırla, comakla, tauruhla, destanla (epopele), efsanele (mifle), nart sözle, aytıvla, çam haparla... degença halk adabiyatını sözlü tekstleri em nazmu em nesir (proza) halda tölüden tölüğe ozup künübüzge deri kelgendile. Alay a teknolojiyanı ösgeni, şahar çaşavnu köbeygeni ömürleden beri tas bolmay kelgen halk adabiyatını bağıalı tekstlerin sendirete-unuttura tebiredi. Bu sebepten halknı esinde-azbarında tuthan sözlü adabiyat materyalları cazıvğa köçürürge kerek boldu. Kalğan Kafkaz halkla da Karaçay-Malkarlıla da erddeden cazıv cürütürge tırmaşmağanları sebepli költür baylıkların cazıvğa köçürgende tang kesekni keç kalğandıla. Bu sebepten bir kavum adabiyat-folklor materyalla unutulğandıla, bir kavumu da orijinal halların tas etgendile. Bolsa da unutulmay esde tutulğan materyalla kalğan halkları suklandırırça bir baylıkğa, bir sanga iyedile.

Kafkazda 19-çu ömürnü ahırına tuvra etilgen izlemeni barına cuvuğun tış milletleni izlemçileri bardırğandıla. Musلمانlık bıla birgeley kelgen Arab alfabetni din tışı temalada cürütülgeni bek keçikgendi, 19-çu ömürnü ahırında cürütüle başlağandı. Bu közüvden Sovet Revolutsiyağa deri etilgen izlemeni ortağa çıkğan tekstleri ne kolcazma almanaklada ne da dergi-jurnal degença basmalanı betlerinde kalğandı. Cıyımdık, cetişimli bir Kitab halda basmalanmağandı. Bılanı bir kavumu 1930-lu, 1940-lı cılları türmeli-sürgünlü çaşavunda tas bolğandıla.

Sovetleni kününde halknı avzundan akırtın-ashak cazılıp alınırğa küreşilgen tekstleni da bir kavumu sürgün cıllada tas bolurğa cetgendile. Anı kibik sözlü adabiyat-folklor materyalları azbarında tutğan kartları aslamı sürgünde çaşavdan üzülgendile. Sözlü adabiyat materyalları ol kartları avzundan cazıp alırğa küreşgen enteligenleni da bek köbü Ekinci Dünya Uruşdan ızlarına kaytmay kalğandıla.

Alay a sürgünden kaytğandan sora, 1957-çi cıldan başlap sözlü halk adabiyatını materyalları dağıda izlem etilip cıyıştırılıp tebiregendile. Bu izlem işleni ahırında em Karaçayda em da Malkarda antologiyala, cıyışdıruvla (sbornik), almanakla

formunda talay kitapla hazırlanıp basmalatılğandı¹. Bolsa da ayılğan işleni cetişimli bolmağanı, köp sözlü adabiyat-folklor materyalını (bir kavumu unutulğan ese da) entda halknı esinde-azbarında çaşağanı ajımsızdı. Bügünlükde sözlü halk adabiyatnı üsünden ilmu-izlem işleni bardırılğanın bilebiz. Cangı cangı çığarmalanı basmalanganın da eşitebiz.

Ahır söz bolup munu aytırğa bollukdu: Karaçay-Malkar sözlü halk adabiyat bıla folklornu materyallarını köbü cazıvğa köçürülgendi, tas bolurda, unutulurda koruvlangandı.

Diasporada çaşağan Karaçay-Malkarlılanı bu zatnı üsünden turumlarına karasak, kuanırça bir iş körgeñ kıyındı. Türkiyağa köçürülgen mingle bıla karaçaylını arasında ayılğan sözlü adabiyat baylknı tekstlerin eslerinde-azbarlarında tutğan cüzle bıla sanalğan tamadalarıbznı barı çaşavdan üzülgendile. Ala bıla birgeley bek köp cır, epope, nartsöz, hikaya-hapar, tauruh degença adabiyat-folklor baylıkla cokluk alamğa katışğandıla. Birinci tölü çaklı bolmasa da alanı ızından kelgen tölünü içinde bu sözlü adabiyat materyalları azbarında tutğan adamlar bar edile. Ne kelsin alanı avzundan bu zatları cazıp alır adam bolmağanı sebepli ala da tavusulup ketdile. Bu sağıatda cangız garabız-istoçnigibiz sözlü Karaçay-Malkar adabiyat materyallardan az bir kesegin esinde tutğan üçünçü tölünden bir uvuç adamdı. Bügün şaharlarda çaşağan törtünçü tölünü içinde ayılğan materyalları esine salğan cangız adam da bolmaz. Söznü bılayında İjaları Şerafeddinni (Şerafettin Sevinç) 1960-lı cılları ahırında ekinçi tölünden kartlarıbznı avzundan cazıp alğan cırların esgertirge kerekbiz. Kitabıbızğa ol cazıp alğan cırlardan ekisin salğanbız.

¹ Bıladan kolubuzğa tüşgenle: **Karaçay Poezyanı Antologiası**- Redaktor: H. B. Bayramukova, Stavropol 1965; **Karaçay Halk Cırılar**- Caraşdırğanla: Goçıyalanı S. A. , Ortabaylanı R. A., Süyünçlanı H. İ., Moskva 1969; **Malkar Poezyanı Antologiası**-caraşdırğanla: Begıylanı Abdullah, Ölmezlanı Muradin, Nalçık 1993, **Eski Cırılar**-Caraşdırğan: Curtubaylanı Hiysa, Miñitav dergini ençi sanı, cıl: 1993, Nr.: 4, Nalçık. Bütev bu işlege garalık/istoçniklik eterik materyalla 1930-lu cıllarda Laypanlanı Hamit bıla Dudalanı Mahmut (Ramazan Karça)nu alçılığı bıla caraşdırılıp hazır etilgen **“Eski Karaçay Cırılar”** bıla **“Karaçay Tavruhla”** atlı kitapları ahırlarını üsünden biz diyasporaçılar da bilmey turabız. Aliylanı Umar, Akbaylanı İsmail, Appalanı Hasan... kibik enteligenleni cok etilgen közüvünde bu kitapları da **нежелательный** kitaplağa sanalıp Sovet vlastnı kolu bıla dump etilgenlerin sunabız.

Türkiyada sözlü Karaçay-Malkar halk adabiyatını materyalların birinci bolup cazıvğa köçürürge küreşgen inteligentimiz Dudalanı Mahmutdu. Mahmut Ekinçi Dünya Uruşdan alğa, Karaçayda çaşğan közüvünde "Karaçay Ilmu İzlem İnstitut" kurağan "Cıyışdırıv Kurul"nu içinde işlegendi. Laypanlanı Hamit bu kuruluşnu tamadası, Mahmut da anı boluşçusu bolğandı (1936-1939). Germanlıla Sovetlege uruş başlatğanlarında Mahmut askerge alınıp frontğa ciberiledi. 1942 cılda germanlılağa cesir bolup kalğan cesirle bıla birge Polonyağa eltiledi. Uruş boşalğandan sora, 1948 cılda çaşavda kalğan kafkazlı kaçınıçılağa koşulup Türkiyağa ötedi. Ankara'da Til Tarih Cografiya fakültedde ustaz bolup işleydi. Bu közüvde bilgenleden Karaçay-Malkar sözlü adabiyatını tekstlerin cazıvğa köçürürge küreşedi. Türkiyada Karaçay-Malkar sözlü adabiyatını eski cırla, tauruhla, nart sözle degença formların bilgenleden cazıp alırğa küreşgen közüvünde kesi cangız edi, boluşçusu da çok edi. Neçün desegiz, ol közüvde Karaçay ellede okuğan, cazğan, inteligent daracağa kelgen bir tölü çok edi. Karaçay-malkarlılını barı karangı ellede çaşay edile. Anda mında bir adam okuv alğan ese da ala da kesi işleri bıla küreşgen bolmasa, bu zatğa es bölmegendile. Söznü kışhası, istoçnik kulluk eterik tang kesek adam çaşavda bolğanlıkğa alanı bilgenlerin cazıvğa köçürlük okuvlu adamları bolmağanı sebepli zaman boşğa ağıp ketdi. Bolsa da Dudalanı Mahmut kuru kesi madar tabıp küreşgen közüvünde talay materyalını cazıp alğandı.

Dudalanı Mahmut ABDge cerleşgenden talay cıl sora, men Germanyada işlegen közüvde anı bıla baylam kurap andan col coruk ürene tehiregenimde gara/istoçnik adamlarımızdan çaşavda kalğan adamnı sanı çoknu ceri edi. Ramazan da avur avruvğa tübep tura edi. Eki cıl çaklı arabızda mektup cürüdü. Dudalanı Mahmut 1950-li cıllada Türkiyada Karaçay kartladan cazıp alğan materyallarını barına cuvuğun manga ciberdi. Anı cangız tilegi, talpıvu bu materyalları basmalanganı edi. Ahır mektuplarından birinde alay cazğan edi: "Folklor işibizni üsünden manga cazğan fikirleringe koşulama. Endi alanı barın, menden boluşluk izlemey kesing eterikse. Neçün deseng, meni avruvum bek avurğa cetgendi. Öpkemdegi tumornu cayılğanı belgili bolğandı".

Meni muratım da işibizni bir kesek kengertip, cıyğan materyallarımıznı kitap halğa keltirge edi. Mahmut tamadanı zamansız avuşğanı meni paralize halğa keltirdi. Talay zamannı cuk etelmey turdum. Em ahırında ayılğan materyalları "Karaçay Halk Adabiyatını Üsünden İzlemle" atı bıla "Birleşik Kafkasya" jurnalda

basmalatdım. Basmalangan tekstlege turkologiyani üsünden ilmu izlem etgenle ullu asıv berdile.

Aytılğan tekstleni açıklamala bıla kitap halğa keltirgen projektim bara turğanlay, jurnalda basmalangan tekstlege Kafkazda basmalangan kitaplardan da talay tekstni koşup alanı barın Birleşik Kafkasya jurnalını ençi sanında basmalatdım. Bılaydağı tekstleni bilgenleden cazıp alğan kıyın, Dudalanı Mahmutnudu. Meni kulluğum tekstleni basmağa hazırlağandı.

Tekstleni üsünden etilgen açıklamalanı men eterge küreşgenme. Mahmut bıla men hazırlağan tekstle bıla başha kitaplada çıkğan tekstleni arasında körülgen başhalıkla, istoçnik adamları başhalığıındandı. Bılağa "varyant" derge tıyınçlıdı. Dudalanı Mahmut bıla meni "Eski Cırıl" atlı işbizni kulturabızğa kulluk eterine iynanabız.

Dudalanı Mahmut (Ramazan Karça)

Sılpağarları Yılmaz (Yılmaz Nevruz)

GOŞAYAH BİYÇE BILA KANŞAVBİY¹

Biy Bekmırzağa tuvğan edi tört ulan,
Tamadalarını atı Kamğutbiy.
Elbuzduk ataydila ekinçige,
Anı kiçisi da Kanşavbiy.
Törtünçüleri boladı Gilastan,
Barı mahtavluk kerti biy.
Tamadaları Kamğutbiy
Atha minip cürüvçü,
Ekinçileri Elbuzduk
Cesirlikde çirüvçü,
Kanşavbiy da kelin otovda
Kızları içki sözün bilivçü,
Törtünçüleri caş Gilastan
Sabanladan eşekleni sürüvçü.

Kamğutbiy Goşayahnı körgendi
Sabiy kızıklarını içinde,
Seyir ariv bir kızgık
Bir buzuğu bolmay üsünde.

Anı urladı Kamğutbiy
Bir kişi da körmedi,
Elcurtha keltirdi

Birevge da bildirmedi.
Eltip anı emçek anasına bergendi
Zamanına cetse alırma dep.
Kölüne da alay kalgendi:
Katın etip otovuma salırma dep.
-Anam, meni asırağança munu da asıra
Çırt kişige körgüzme,
Баланг kibik koynuğa salıp kara
El eşiginden kirgizme.
Emçek ana alıp anı katına,
"Goşayahbiyçe" atadı atına.
Cer üyüknü içinde
Köp tañla atadı,
Ceti cılını emçek ana
Kızıkını birgesina catadı.
Onceti cıl cetgen kün
Barıp anı alay körgendi,
Kamğutbiy anı körgenley
Aşhı katın bolluğun bilgendi.
Kuvanrandan kesin tıyalma,
Kesi allına da külgendi.
Kamğutbiyni karap körüp
Goşayahbiyçe süyündü,
Uzaymayın av atılıp başına

Kelin epkenni kiyindi.
Men alđı burun Kamđutbiyge barđanma,
Köp aşamay tulkatınlay kalđanma.
Karnaşları ne eter elle
Kamđutbiyden kalmasam,
Elbuzduk kara cerden kapđa ed,
Men aнra barmasam.
Sora men Kaşavbiyge barđanma,
Cürek avruvdan a tolđanma.
Kaşavbiyni bar edi, emek karnaşı,
Gürgoka biy, Hadađujuknu aşı.
Kaşavbiy kuru da aнra
Konak bolup barıvu edi,
Gürgoka biyni biye katınını
Közü aнra karavu edi.
Bir kün katın Kaşavbiyge aytadı:
-Sen arıvsa közüm saнra karaydı,
Neteyim, tıyalmayma aş cüregimi
Meni cüregim saнra taraydı.
-Sen emek karnaşımı katınısa,
Seni bıla ol işni men etalmam,
Goşayahbiyeni koyup
Men seni bıla ketalmam.

Bu haparnı eşitip Goşayahbiyçe

Bılay aytıp cılaydı:

-Bahsanbaşı tarak tarak kayala,

Ala birbirine avğa edi,

Men çaşağan bu tar özende

Kara kanla cavğa edi.

Gürgokalağa barma sen,

Biyçe bir palah etmesin,

Hıynı halmış bileli ol,

etgen muratına cetmesin.

Gürgoka biyni katını

Seni boşlap koymaz.

Saıra eterin etginçi,

Seni kanıırdan da toymaz.

Kaşıavbiyden tünrölüp biyçe,

Boza bıla anra ot bergendi.

Boza içip mıyık sürtgenley,

Mıyıkların koluna kelip körgendi.

Munu körüp Kaşıavbiy,

Genca tayğa minrendi,

Kara mukut etip, sürüp

Dağıstanra ketgendi.

İzley barıp alayda

Bir usta katınnı haparın bilgendi.

Ol katın aytdı, Kaşavbiyni körgenley:

-Men sañra karamam, katınlıkğa almasañr,

Sav eterge men boynuma kiyeme,

Meni koyup sen üyünge barmasañr.

Ol katınnı alıp,

Kirgenley koyununa,

Kaşavbiyni mıyıkları

Erlay keldi orununa.

Bardı meni Goşayah dep

Uzun sanlı ariv katınım.

Cüregimden ketmeydi,

Uzun kara saçları.

Anı amaltın tas boldula

Bekmırzanı caşları.

Munu eşitip katın da alay aytadı:

Bar endi, candan süygen

Goşayahıñ bir kör,

Cıl közüñge таңга kaytıp kelmeseñr,

Korkuv bardı, mıyıklarıñ entda tüşer.

Cıl közüvüne cetgeninde,

Biyağı darmanımı kaphanma,
Açıvlanıp mıyıklanı
Kolumdan atıp çaçhanma.
Dağıda aylanıp, biyağı
Dağıstanıra kaçanma.
Kaşavbiy Goşayahdan
Bılay aytıp tiledi:
-Men öleme seni üçün,
Seni kımıja etip körmesem.
Entda kaytıp kelirme
Bu avruvdan ölmesem.
Goşayahbiyçe uyaldı,
Uyalsa da ne etsin.
Kımıja katın çaçın iydi sanına,
Süyeldi Kaşavbiyni allına.
Eri, üytübünde cürütdü
Çaçın iyip sırtına.
Çaçı capdı sanların
Bir zatın da körmedi.
Kaşavbiyni muratı
Bir carav da etmedi.
-Ne eteyim, tişirıvnu kımıjası
Erşi boladı, körsem kölüm çığar edi.
Har tişirıvnu çaçı, Goşayahça bolsa,

Tişiriv barı çaçı bıla buğar edi.

Kaşavbiyim tas bolğantda
İzleyme da tapmayma,
Kaşavbiy ketgenli bir keçeni
Belimi teşip catmayma.
Cıla cıla carıllık,
Carlı Goşayah.
Men ne eteme da
Ketgen colun körmeyme,
Börü bolup ağaçha kirmesem
kalay eterimi da bilmeyme.
Kim ölür bu biyçeleni
Küçlüklerinden kutulup?
Kaşavbiyim tura bolur
Birlede cesir bolup tutulup.
Kaşavbiyni izley izley
Kan çaphandı eki közüme.
Nek iynanırnanem Hadağujuklanı
Kahme biyçeni sözüne.
Cıla cıla carıllık,
Carlı Goşayah.
Kel Karaçaç Karataşha barayık,
Cılay cılay Karataşnı uzununa carayık.

“Men da carılama, sen da carıl
Karataş” dep, cılayık.
Kel Karaçaç, karataş’dan
Töben tarğa karayık.
Kaşavbiyim kele ese
Cürügenre sorayık.
Kelmey ese taralıp
Cılay cılay turayık.
Cıla cıla carıllık,
Carlı Goşayah.
Aylandık da Karataşdan atladık,
izledik da Kaşavbiyni tapmadık.
Kaşavbiyni tapmazımı bilgenme,
Küye bişe üyüme kelgenme.
Karaçaç Kaşavbiy ketgendi,
Mundan ozup arğı tavlğa.
Andan keltirir sahra,
Nakut, nalmas, altın savğa.
Cuk izlemeyme men andan,
Altın savğası seni bolsun.
Kaşavbiyimi karap, sahrız bir
Körmeklik meni bolsun.
Kan keçivden arı ötgendi,
Genca taynı ızları.

Carıla cılay kaldıla
Botaşları sarı çaçlı kızları.
Ala esegiz alığız,
Kabırımı Kartcurtda salığız.
Kaşavbiyim seni üçün
Köp kıynlık körgenme,
Aylana kelip Karaçayda
Aman bıla ölgenme.
Kaşavbiyim sen kelseñr,
Keşenemi körürse.
Meni tüzlügüm bar ese,
Sen da meniça termilip ölürse.
Cılay cılay carılğanımı
Hapar etip aytırla Karaçaynı kartları.
Meni bu künñre koyğan kabartılı biyçeleni,
Bolğa edi, bir da kalmay artları.

CANDAR²

Candar Candar, canınr barsın Kâbağa,

İt tamlıla cıyılğandı Babağa.

Candetleni ceteşigi açılsın

Oy Candarnı bizge tapğan anağa.

Kiyiz buştuk cuvla etip salalla,

Candar açğan kezlik bıçak carağa.

❖❖❖

Tamlı asker tav koşlağa çapğan kün,

Cigit Candar koy ışıra ketgened.

Çartlap cetip Murduhbaşı Babağa,

Çubur kiygen ekevlenni körgened.

Izlarından karay barıp caşırtın,

Amanlıkğa kelgenlerin bilgened.

"Ala tosmu eken sora cavmu" dey,

Koy sürüvün istavatğa sürgened.

Izı bıla koşğa çabıp guzaba,

Tamadağa suvuk kuvğun bergened.

Koş tamada Amırhanul' Huseyin,

Alğa çığıp анга hapar sorğaned.

“-Aşhı ulan korkar kibik ne kördüñ?”

“-Eşme Sırtta eki çubur körgenme,
Sürüvümü bılay ertde sürgenme”.

Husey ketdi miyik çıǵıp karadı,

Otuzsegiz tamalı asker sanadı.

Koşlarında kazan tolu sütleri,

Istavatda adam tilli itleri.

İtleribiz avangıǵa uludu,

Kıyın künde koşdan savut kurudu.

Kelemetni oǵu cerge tiymeydi,

Uvçulukdan başha işni bilmeydi.

Ol ketgendi buv atarǵa tavlaǵa,

Atarıksız koyǵand koşnu cavlaǵa.

Koş tamada guzabalay kaytadı,

Ol Candarǵa korkuv hapar aytadı:

“-Candar, canım, bizge bolur bolǵandı,

Tört canımız tamılıladan tolǵandı.

Karaçayǵa men atlanıp keteyim,

Halkıbızǵa kara kuvǵun bereyim.

Tik collanı kanatlılay öteyim,
Karaçaydan asker alıp ceteyim.”
Candar aytdı: “-Koşnu koyup ketmezse,
Keç bolğandı asker alıp cetmezse.
Sen kaytsang da bek keçigip kaytırsa,
Uyalmayın kalay hapar aytırsa?
Andan ese kesibizni bileyik,,
Cavğa karşçı birge bolup tübeyik.”
Ol Candarğa endi cuvap bermedi,
Andan kobup koşdan callap tebredi.
Candar anga entda bılay aytadı:
“-Kaçma kaçma, homuh tuvğan Huseyin,
Kıyın künde oy sen meni küsegin.
Ölügüngü cuvuk tiyre cuvmasın,
Karaçayğa senley homuh tuvmasın.
Cavnu körüp can canıngı sermeyse,
Sabiyleni kimge koyup tebreyse?
Kaçar bolsang ak kamangı koya kaç,
Keter bolsang özden betni coya kaç.
İt tamlıla alsa meni arağa,

Kezlik bıçak sanalır mı kamağa?
Karaçaydan asker alıp kelgingi
İt karijle mal koymayın sürürle,
Gitçe ulla kaldırmayın barısın
Eltip barıp cesirlikge berirle.
Art aytırım oldu sanga Huseyin:
Arabızda çınar terek oramdı,
Cer kaçmayın ekibizden kim kaçsa
Anı içgen ana sütü haramdı.”
Husey tentirep neterin bilmeydi.
Sora aytad: “-Candar, canım, karnaşım,
Oy, kaçmayma, men kuvğunga keteme;
Bulcumayın Karaçayğa terk barıp
Aytğanımça asker alıp ceterme.
Hayda turma, kir bir kaya urbunnga ,
Caş kavumnu caşır teren dorbunnga.
Mal içinde bardı teyri kaşha koy,
Ülüşümü sen ayır da başha koy.
Tuşman köpdü meni barır columda,
Kerti nöger ak kamamdı kolumda.

Oğay Candar ak kamamı koyalmam,

Anı için özden betni coyalmam.”

Homuh Husey etgen antın unuttu,

Camçısın da ol üsüne terk tutdu.

Amırhannı kızbay caşı ketgendi,

Cigit Candar sav madarın etgendi:

Kayınladan bıklıkla alğandı,

Caş kavumnu kaya rannga salğandı.

Kütgen malın koyalmadı cavlağa,

Koy sürüvün urğan edi bavlağa.

Batır Candar uyat etdi buğarğa,

Karaçaynı bediş betge suğarğa.

Tıngılamay kaçıp Husey kutuldu,

Carlı Candar kesi cangız tutuldu.

Kelemet da uvğa ketgend tavlağa,

Koyan ızlap buv tutadı egeri,

Kıyın künde kaçıp ketgend, Candarnı

Üç özenden saylap alğan nögeri.

Kan çaçıldı at cerinden başlıkğa,

Oy, neteyik, sabiylikge caşlıkğa.
Caşlık basıp eskermedik cavlanı,
Saklamadık ayrılanı tavlani.

Karabaşul' itden tuvğan Mahatçid
Tamlılani tavkoşlağa üretgen,
Kızılbeke bıla caşaydı bedişlik
Carlılani eşiklerin tüp etgen.
Sen barğaneng ala bıla caşarğa,
Karaçaynı koy ayaklay aşarğa.
Tamlılağa barding ese ne tapding,
Kara cerni avzung tolu üç kapding.
Tamlılani tav collağa üretding,
Ölüklerin çana bıla süyretding.

Kün batğanlay tamli cıyın keldile,
Caş Candarnı cangızlığın bildile.
Umut etelle canı savlay buvarğa,
Malğa koşup cesir etip kuvarğa.
Başçıları alay aytıp söleşdi:

“-Bizni körüp tavlu caşla kaçğanla,
Istavatnı eşiklerin açğanla.
Koşğa kirip ayran susap alıǵız,
Tögerekge karavulla salıǵız.
Sak boluǵuz, koşda betcan bolmasın,
İçinde da tavlu kişi kalmasın?”

Ala bizni tashabızni bilgelle,
Üslerine gebenekle kiygenle.
Istavatnı tamalı asker başǵandı,
Avangısı koşubuznu capǵandı.
Bıçaǵıma eki bilev tartǵanma,
Koşğa kirip katı betcan salǵanma.
Amalsızdan eşik artın sakladım,
Al üçüsün bosaǵaǵa kapladım.
Kızık bıçak kılıç kibik oynaydı,
Cigit Candar entda törtnü soylaydı.
Koşnu için kan şorkala tarayla,
İt tamılıla bir birlerin talayla.
Ot saldıla anı aǵaç koşuna,

“Küymem” deydi, batır tavlı boşuna.

Mıçımayın imbaşına ot cetdi,

Ol, ölgünçü küreşirge ant etdi.

Çartlap çıkdı, kezlik bıçak kolunda,

Tuşmanları mukut bolup colunda.

Tulpar Candar kaplan kibik atıldı,

Tamlı asker it cıynlay çaçıldı.

Aşhı ulan uruş tüzden ketmeydi,

Kan tökmeyin bıllay cigit ölmeydi.

Tonovçula tögeregin aldıla,

Uşkok otnu tört canından saldıla.

Kan kuyalla tavdan kelgen çarağa,

Çaçılğandı seni kanıng zabağa.

Oy egeçing Culduz tikgen kök çepken,

Savğa bolup sanga kelgend candetden,

İt tamlıla sanavsuzlay köp boldu,

Kök çepkening kurç kübeden bek boldu.

Ol çepkenni çırkı sayın ok tiydi,

Tulpar tavlı kızıl-ala kan siydi.

Ongsuz bolup Candar cerge iyildi,

Tamlı sürüv can canından kuyuldu.

Endi anı tögeregın aldıla,

"Bıllay cigit" dep, tamaşa boldula:

"Kesi cahgız uruş korkuv bilmegen,

Can çıkmayın cavğa başın bermegen..."

Ölüklerin cüklep ögüz çanağa,

İt tamlıla kuyuldula Babağa*.

Bu közüvde tavlı asker cetedı,

Baba tarda kaçır colnu kesedi.

Satanaydı onov etgen Babağa,

Hapar eştip kelip kirdi arağa.

Tavlulağa teşip atdı cavluğun:

"Men süymeyme honşulanı cavluğun,

Tışırırma haterimi körügüz,

Tamlılalı ölüklerin berigiz.

Çana tolu ölük savğa eltsinle,

Bedişlikle itle kibik ketsinle.

* Kolubuzdağı tekstlede "Mara" söz bardı, ozğan işni Oğarı Labada tau caylıklada cürügeni sebepli cırnı allında da atı ayılğan "Baba" elni atın bergenni tüzge sanadık.

Kızılbeke tav koşlanı kurtudu,
Oy, Karaçay batırlanı curtudu:
Narik, Çora, tulpar tuvğan Dommayçı,
Çekge cuvuk-suvuk atlı koymavçu.
Men tanığan Nanı bıla Tatarkan,
Tuşmanların katın kibik cılatğan.
Menden salam Karaçayda kartlağa,
Mahtav bolsun Candar kibik çaşlağa.
Ceti cavun savutsuzlay öltürgen,
Curtnu atın bılay örge költürgen.”
Karaçaylı anga karşçı turmadı,
Kolğa tüşgen tuşmanların urmadı.
Bu közüvde Lakkuş başın költüred,
Tamadağa aytır sözün bildired:
“-Asker kalsın, men üyge bir barayım,
Kimledile tintip igi karayım.”
Alay ayıp Biyçelege kirgendi,
Baş tapcanda ol, biylerin körgendi:
Kayğısızlay konak törde oturup,
Tögerekni Nart tavruhdan tolturup.

Cuk söleşmey bir kesekni turğandı,
Tamlı biyni kökürekden urğandı.
Nögerleri hayran bolup karaydı,
Biyçe üyün kan şorkala taraydı.

Bedişlikle ölgenlerin aldıla,
Betlerine kara tamğa saldıla.
Tamlı kavum ölüklerin eltdile,
Çaçuv kuçuv ızlarına ketdile.

Candar Candar, canıhg barsın Kâbağa,
Cetevlenni tuvrap saldıng çanağa.
Candetleni eşikleri açılsın,
Oy, Candarnı tulpar tapğan anağa.
Karnaşing cigit Lakkuş cılaydı,
Canı küye kaşlarıngı sılaydı.
“-Cılamaçı meni homuh karnaşım,
Sen cılasang kölüm takır boladı;
Kuzğun kanat kibik kara sakalım,
Senamaltın ak tükleden toladı.

Ölögümü kabırırma kesing sal,
Ongsuzlanı kaya randan beri al.
Caşırğanem bıkı bıla ırannga,
Tuvğan curtğa teyri men tüz bolğanma.”

Cıyılğan halk kulak salıp tınglaydı,
Anang Dauta alay aytıp cılaydı:
“-Nek barğanek Murduhbaşı talağa,
Darman cokdu cüregimde carağa.
Ana kölüm razılıkdan tolğandı,
Ak sütümden halal emgen balağa.
Kök başlığın siz tartıgız beline,
Kurman bolsun ol, ösdürgen eline.”

Candar Candar, canıng barsın Kâbağa,
Cayılğandı şeyit kanıng zabağa.
Candetleni kabakları açılınsın,
Cılıkıçulu cigit Candar balağa.
Oy, canıbiz kurman bolsun, kor bolsun,
Seni bizge tulpar tapğan anağa.

TATARKAN³

Cavumla cavalla, tav calpaklağa küllege,

Kuvğun kelgendi, Ullu Karaçayda ellege.

Nıñıtnı başında süyeledi üç kuruk,

Duvut ayağından çıkdı, aç kuvğun kıcırkı.

Bir kavum cetdi Karaçayğa, içhınıp

İshavatnı ötgenle, keledile basınıp.

Anda bolur Batda ulu batır Tatarkan,

Uruş tüzde cavların katinça cılatñan.

Ekinçige Muka ulu omak Bayçağar,

Kılıçından kızıl ala kan ağar.

Tatarkan bizden artık ne etedi,

Alıp cavnu iyisin şıbılaça cetedi.

Cav körsek a allıbızğa salabız,

Cavğa cetsek kanıbızñı alabız.

Tatarkannı kündüz, izlelle da tapmalla,

Er cigitle anda cuklamalla, catmalla.

İmmolat da örge enişge çabadı,

Madarsızğa cetip ol tilin kabadı.

Kesi miŋen toru atnı arıtdı,
Biyliğin sahtıyan çarıkla bıla tanıtdı.
Tatarkan a colovçuluk alğandı,
Kıyın künde tabılmayın kalğandı.
Oh ete, keç ete ekinçi kün kelgendi,
Karap elde ol, kişi körmegendi.
“-Anam, degend, elibiz kayrı ketgendi,
Karayma da bizge zorluk cetgendi?”

Anası da aña alay cuvap etgendi:

“-İş zamanı bilese, barı işge ketgendi.”

“-Anam, tünene koyçu koşda kalğanem,
Cañur urup, ongsuz kolaysız bolğanem.

Ertde bıla sürüvçüle kopğança,

Aşığıp men, ertde turup ketgenme,

Tohtamazdan at süre, cengil col ala

Bek aç bolup, ullu incilip cetgenme.”

“-İygen koylarıngdan etgenem kurmanlık,

Da sen a kolaysızğa cetgense sav kallık.

Andan saña tolu üleş koyğanem.

Cansüyeginden, kuru kesim toyğanem.
Üç özenden seni üç egecing cetdile,
Ala cılap saña ulla alğış etdile.
Üç egecing üçün aşap kuanıp ketdile,
Kalğançığın da birgelerine eltdile.
Saña ülüşdü, cavrın bıla başcartı,
Aşay tebre, ol tuldü aşarıknı artı.”
Tatarkan cavrınnu sındırıp üç kapdı,
Elni kayda bolğanın anı karap tapdı.
“-Anam, -iş zamanı- dep meni cubatma,
Kerek künde, meni enişge karatma.
Bergen sütün bıla oy senden tileyme,
Boluşlusun bildir, manga burup aytma.
Atlanıp ızlarından guzaba ceterikme,
Kuvğunı ketgen askerni uzaytma.
“-Kalmazlıksa canım” deydi, anı anası,
Cigit Tatarkan Karaçaynı kalası.
“-Duvut calpaknı Kızılбек asker alğandı,
Elbiz da kuvğun etip kuralğandı.
Calpak kıllı kalmay, özenge da kirgendi,

Katınnı kıznı calanayaklay sürgendi.

Emçek anang barayed, kızğan iynekça öküre,

Kızılbeke karayelle, cesirlege cekire.”

“-Anam bügeçe bir carlı caşçık körgenem,

Ol caşçıkğa çabırlarımı bergenem.

Cokmud maña, erik aşığan çabırlık,

Kalmağandı endi, rahatlık sabırlık.

Çabırlıkñı uva, çaba corta ketgendi,

Colda erlay eki çabır etgendi.

Tav collanı ol, kanatlıça ötgendi,

Askerni İshavat sırtında cetgendi.

Cigit Tatarkan alağa alay aytadı:

“-Katın kız körmeyme, mallarığız kaydadı?

Izlarından kelgensiz, kuvğun etip örelip,

Madar etmey nek turasız, İshavatha tirelip?”

“Kızılbeke suvnu ötüp, turmay kaçğanla,

Cañız köpürnü da kaldırmayın çaçğanla.

İshavat şorkala bizge col bermeydi,

Tamadabız İmmolat ‘endi ızıbızğa’ deydi.

Oy, kara çavkalaça bılayğa cıylğanbız,
Eteribizni bilmey neçik kalğanbız.”

Tatarkan ulanlanı erkeçlerin ayırdı,
Eki etegin bürek başından kayırdı.
Can ayamay tuşman bıla küreşge,
Bölek ulannı alıp, ketdi betni enişge.
Çaba corta töben çağağa cetdile,
Öreleşip ala, onov-keleş etdile.
Cantavların saylam etip aldıla,
Birbirine koşup tüyümçekle saldıla.
Tatarkan beline cantav baylaydı,
Kanlı uruşğa er cigitle saylaydı.
Balavuz çıraknı başlığına saladı,
Altınlısın da ol, koluna aladı.
İşhavat suvnu çabak kibik cıradı,
Mıçımayın arğı çağağa baradı.
Izı bıla kalğan cigitle da ötdüle,
Kızılbec cıyınnga ala cuvuk cetdile.
Tatarkan ot carıkñı erlay köredi,

Askerine da tohtav buyruk beredi.
Alğa ötüp kesi, ısırla tebreydi,
Bavurlana kelip, tashaların tergeydi:
Cesirleni kaya dorbunğa athanla,
Kesleri da toğay aylanıp cathanla.
Tatarkan karaydı da karavul körmeydi,
Emçek anasını, uyav bolğanın esleydi.
Çakinçikça işanğa kığıra başlaydı,
Emçek anası korkup esin taşılaydı.
Carlı katın kutas çaçın taraydı,
“Köpdüle” degen matallı anga karaydı.
Tatarkan da kara sakalın tutadı,
Karıvların ajımsız tanıtadı.
Kızılbekleni tashasın bilip kaythandı,
Aşhı ulanlağa aşhı hapar aythandı.
Tatarkan entda erkek kuzğunça kığırdı,
Kırkılğan koyğa cıyın callı içindi.
Sütten toyğan marka kozulay oynatdı,
Cetgeni bıla kan gırtçıla çaynatdı.
Kollarına ağaç kurukla aldıla,

Kızılbekleni üslerine saldıla.
Tav kamala köküreklege çağılad,
Murdar kanla köndelenge çağılad.
Kızılbeke izlegenlerin tapdıla,
Ekevden arısı kara cerni tapdıla.
Kulakların kesip ol ekevge berdile,
“Tergev bolsun” dep, ellerine ciberdile.
Tutmakları erkin etip kaytdıla,
Duvut elge barıp haparların aytdıla.
Ishavatda aç bardı gara çok,
Albotları Zuliyada birden sora cara çok.
Batda ulu cigit tuvğan Tatarkan,
Arığan çaşlağa saldı ol arkan.
Börkünde balavuz ırak candırğan,
Ishavat suvnu kızıl kanğa bardırğan.
Mans cetmeydi Tatarkannı beline,
Ol bet tapdırdı, Karaçay degen eline.

UVÇU BİYNÖGER⁴

Biyleni biyi Gezdoynu ulanı Biynöger,
Karnaşing Umar seni it avruvdan avruydu.
Anga cararık ak maralrı sütüdü,
Anı tutarık anakarnaşingı itidi.
Biynöger bardı anakarnaşına it tiley,
Ala anı anda konak kibik körmelle,
Maral tutarğa bir it küçüknü bermelle.
Mal kerek ese sürüvümü eki böleyim,
At kerek ese "acir ülüş" cılkı bereyim,
Munu bıla seni egeçden tuvğan kibik köreyim.
Alay aytğanında Biynöger söyleşdi:
-Cürürge unamaydı mingen atımı ayağı,
Malıng alay köp ese ananga aylansın tuyağı.
Kaçtan kaçğa sen bizge salıp kelseng,
Mallarımı zekâtın sanga berirme,
Anı bıla seni ana karnaş kibik körürme.
Andan kobup Kubadiylege men keldim,
Ala meni konak kibik kördüle,

Söz salmay eki it pariyni berdile.
Alanı alıp özen ayağına tebedim.
Ullu Bahsannı miyik tavlarına örledim.
Ana karnaşından oy it tilegen it bolsun,
Meni cavum da Biynögerley tüp bolsun.
Ol andan çıktı, kiyikle bolğan tavlğa,
Çartlap çıkdı üç ayaklı maral allına,
Allay tübesin teyri meni ceti kallıma.
Süre kaça ala örledile miyikge.
Arı çıkğanlay tuban bastı, çars boldu,
Ak maralı köz tuvrasından tas boldu.
Dağda karap Biynöger anı körgendi,
Tüz kiyik bolmağanın da eslegendi.
Anı müyüzleri öpke tişlegen tiş kibik,
Ayakları köpçek tikgen miz kibik,
Bet türsünü toyda tepser kız kibik.
Biynöger aytdı: sen şaytanmısa cekmise?
Sen maral eseng meni altınlımı atma koy,
Darmangga kerekdi, emçegingden eki tartma koy.
Maral cuvapğa ma bu sözleni söleşdi:

-Ay Biynöger, sen izlegen maral men tülme.

Men sanga tohtap altınlingı atdırmam,

Darman tarı dep emçegimden tartdırmam.

Men Apsatını Fatima degen ashak kızıma,

Tilep aytama kaytıp ket, endi ızınga.

Dağıda Biynöger anı koymay sürüp tebredi,

Anı ızından miyik kayalağa örledi.

Dağıda kiyik ızına aylanıp söleşdi:

-Kelme Biynöger, ızıma kesim kaytırma,

Endi tohtamasang, sanga aç karğış aytırma.

Biynöger aytdı:-Atangı aman közüne,

Etallıngı sen manga ayap kaldırma,

Men tıngılamam seni söleşgen sözünge.

Sora ak maral ma bılay aytıp başladı:

-Sen caşlığingdan bizni etibizden toymading,

Biz haripleni tavda caşarğa koymading.

Endi tıngıla, bir eki karğış aytayım:

Seni töben canıng teren bolsun terk bolsun,

Oğarı canıng cip arkan cetmez tak bolsun,

Eki köndelening cıpcık ötmez bek bolsun!

Munu içinde seni çaşar kününg köp bolsun.
Seni etingden karğa kuzğun toymasın,
Endi bizni koysang, Caratğan Allah koymasın!
Ol sağatdan tav tuban boldu, çars boldu,
Munu kiyigi köz tuvrasından tas boldu.
Oğarı canı cip arkan cetmez tak boldu,
Töben canı da teren boldu, terk boldu,
Eki köndeleni cıpcık ötmez bek boldu.
Obeş künnü ol kaya randa çaşadı,
Bilek etlerin kaldırmay kesip aşadı.
Uvçu itim manga karap ürgeninde,
Kaya randa kıynılnı körgeninde,
Butlarımdan kesip anga aşatdım,
Onbeş künnü anı bıla çaşatdım.
Bu kuvğunnga elle kopdula, halk keldi,
Karnaşı Umar munu kaya randa esledi.
Uzatsala da cip arkan anga cetmeydi,
Umar anı katından uzak ketmeydi,
Ol Biynögerden “tüş” dep tileydi.
Biynöger a turğan cerinden tepmeydi.

Umar anga dağıda bılay aytıp köredi:

-Sen tüşmeseng sanga eterimi aytayım;

Ullu kızını men kün çıkğanda satarma,

Gitçe kızını da eltip kün batğanda satarma,

Köz tuvrangda katının bıla catarma.

Biynöger aytadı: ol sözleden hayır çok,

Kesing körese mindan tüşerge madar çok.

Babugeyde canımdan süygen tos katınım,

Anga barsang, ol maña kışğa cetered,

Beri kelse bir madar manga etered.

Tos katınnga atlı kuvğun ketgendi,

Eşitgenley coluna suvuk hant etgendi,

Süygeni ölgen cerde canın berirge ant etgendi.

Cetip Biynögerge ol bılay aytıp kıcırdı:

-Homuh bolğansa, biyleni biyi süygenim,

Tansık bolğanma çartlap çığadı cüregim.

Sanga kelgenme eki butumu at etip,

Kollarımı alanı sürgen kamçı etip,

Közlerimde cılamukladan tamçı etip.

Uzataksam sanga cetered bileğim,

Kabil bolsun senge etgen tilegim.

Tüşe eseng tüş beri; anda kalsang a,

Ölügüngü kaya randa kara kuşla aşarla,

Süygen tengleriñ küye bişe caşarla.

Altınlıñı burnundan tutup bırğaçı,

Üsüngdegi men tikgen dariy köleging,

Teşip alda közleringe çıрмаçı.

Kesing oynavçu meni ak mamuklay öşünüm,

Açıp turama, endi manga aylan da çingacı.

Munu eşitgenley, biynöger kopdu can kirdi,

Altınlısın burnundan tutup bırğadı,

Kölegin da eki közüne çırmadı.

Izı bıla kesi kaya randan çingadı.

Örge çıksa da kerti temir ırğaklay,

Çaçılıp tüştü, hıçınnga salğan cummaklay.

Tos katını ol işni körüp turğandı,

Kesi cüregine citi kıptısın urğandı.

GOTMAN ULU İLYAS⁵

Ketip bara em Koban Özenni men, Pabeskeme columa,

Karabaş Ademey oy salam berip tübedi meni allıma.

-Colung bolsun İlyas, dedi, kayrı barasa, adejing bolmay boşuna?

Öpkelegenmi etgense cigit, sen nek kelmeyse kesing tanıvçu koşuma?

Neçün sürmeyse canım, sen alğın kibik oy sarikulak golçula?

Alanı berir edim teyri, oy ulla Morhda meni mülk cer alğan borçuma.

Meni ol borçdan kutharsang İlyas, kerti söz bolup seni balam kibik

körür em,

Tamada kızımı teyri, men Hubiylağa kalınsız kelinng berir em.

Minivçü kök atıng arık köreme, semirsin, kıstap koysanga,

Cılıkırma kirip a kara toru kasbarlardan saylağanınga konsanga.

-Ayıp etme Cüyüşan, ol arık körünse da kesi tay buvazdan tuvğandı,

Sarikulakları da arğı Gerginden, teyri ol cüzle bıla kuvğandı.

-Alay ese İlyas, ol bizni koşda seni eki cigit saklayla.

-Siz aytğan bolsun Cüyüşan, ol cigitleni kamçı uruvları kalaydı?

Cangı tengleni kim bolğanların bilirge közüüm karaydı.

-Alanı birin sorsang, ol kesibizni çankaladan Bazaydı,

Ekinçisin aytsam a emçek karnaşım oy tulpar tuvğan Tuvdudu.

Bazay colğa çıksa, kuru kaytmaydı katından kızdı uyalmay.
Tuvdunu sorsang a ol cibermeydi teyri, uçğan kuşdan tük almay.
Alaydan ketdile bıla, Paşinskege oy Pabeskeni coluna,
Davdan kutulup tüzlük kağıtnı İlyas alğan edi koluna.
Andan kaytıp ala Karabaş ulunu koy koşuna tüşdüle,
Mında cıyın bolup eki üç künnü oynay küle içdile.
İlyas, Bazay, ol cigit Tuvdu endi şoh boldula tanışıp,
Karabaş Ademey da küreşe edi bılanı atlandırırğa aşığıp.
Atlandıla bıla işek irk kesip oy col azıkğa hant etip,
Biri ölgen cerde biri sav kalmazğa, hamayıl alıp ant etip.
Bıla tebredile endi, Gegin hutorlanı oy tuvra tutup coluna,
Cuvuk ceterge İlyas göröhun alğan edi, tayak ornuna koluna.
Temir buruvlanı çaçıp ögüz sürüvnü kolğa etip sürdüle,
Alay bolsa da teyri, oruslula da haparnı cengil bildile.
Bılanı ızlarından oy savutlanıp cetdile, kışa kirdile.
-Oy İlyas, dedi Tuvdu, oy Orus asker tögerekni alğandı,
Mından kutulur üçün bizge cangız bir madar kalğandı:
Gegin kazakla oğursuz boladıla, kozğalğandıla kaçayık,
Bılanı koyayık da Andrükada temir kalalanı çaçayık.
Tutsala bizni bula, teyri tişlik koylay soyarla,

Ölgen ölübüznü eltip musulman tapmaz bir aman carı kuyarla.

-Ey homuh Tuvdu, ırıslaşan eteme, kişi billay söznü aytırmı?

Sen bilmeymise homuh, adetim tuldü meni billay cerde buğarğa,

Nögerlik etigiz, aşhı ulan, bu gâvurlanı oy ızlarına kuvarğa.

Ok tiygendi, ol kaplan kibik teyri, eki canın sermedi,

Homuh tengleri kaçğan edile, katında adam körmedi.

Tuban başğandı ulla Amğatani acaşa barğan colundan,

Ok tiygeninde çartlap ketgendi, altın sağating koynungdan.

Kancal iyegilering İlyas, kart bolğansa da Orus oklanı tutmaydı,

Kandağay bileklerin kök şavluhungu tartıp cügenin cıymaydı.

“-Ok tiygendi öleme” dedi, kara camçımı meni üsüme atıgız,

Meni haparımı barıp Karabaşlanı ol kart ofiserge aytıgız.

Oy ok tiygendi caşla, ölüp barama, meni omuravumdan belimden,

Ayrılıp barama endi ol Hubiylada meni tukumumdan elimden.”

Kimge kaldı İlyas, ulla Abukladan seni saylap alğan katının,

Kimle üleşelle, seni Kâbağa asırağan oy maşok tolu altının?

Mından barğan edik, teyri İlyasrı alğa salıp al etip,

Andan a kaytıp kelebiz, canım, oy kök atına sal etip.

Cinegey boynunda kişi tabılmaydı, kan bushullanı cuvarğa,

Sen cazık eding İlyas, Hubiylanı ol tıñ Mussadan tuvarğa.

AZNAVUR⁶

Ullu Kabartıda bolur, bıllay öhtem ösgeŋ caş biyle,
Caş bolsala da biri kalmay barı baş biyle.
Ala kaçdan cazğa toğuz atnı at caravğa takdıla,
Nohtağa salıp ala atlanı zınthı bıla bakdıla.
“Minerikbiz” delle, tal çırpısı caz kelip çakğınçı,
Atlarıbıznı but etleri sırtlarına kaçğınçı.
Kayış carav bolup, talçıkmayın uzun colğa çaphınçı,
Bizge toñdav cokdu, Noğay cılıkılanı köbün taphınçı.

Oy tura turup caz boldu, taş başları çakdıla,
Caşla toğuzu da bellerine savut saba takdıla.
Alanı atları da carav boldu, talçıkmayın çapdıla,
Ala bara barıp çeget içi bir talağa kaytdıla.
Tamadaları Kaytuk ulu caş Hamzat aytadı:
-Biz atlanabız tav cerlege, colustabız kaydadı?
Kartladan eşitgenme, allıbızda çeget kalındı, tav köpdü,
Barlık colubuznu köp cerlede keser kibik cav köpdü.

Biyleni içinde Kiçibatır tavlú kızıdan tuvğandı:

-Men bileme, deydi, tavlú bolup bu collağa kan usta,

Ol İybak ulu Aznavurdu, üyden ketmey tabılsa.

Munu eşitir eşitmez nögerleden biri turup aytadı:

-Bizge tavlú bolup colustalık eter kişi kaydadı?

Ol tavlú ese, tavlú boknu colustağa almayık,

Ol kerek tül dü, tenglik etmez, allıbızğa salmayık.

Açıvlandı Kiçibatır, mında cuvap etedi:

-Hey erkek katın, tavluladan cigitlering kaydadı?

Ol tavlú bolsa da, çaşlığında at belinde ösgendi,

Ol seni kibik köp çigırnı urup başın kesgendi.

-Davlaşmayık, deydi, Kaytuk ulu nögerlege aylanıp,

Men da eşitgenme, Aznavurnu batırlığı ayılıp.

Anı Aznavurdan dağıda başha atı bardı: "Savrushan",

Noğay cıkkılanı kesi cangız tavğa süre tavushan.

Ala ketedile, Aznavurnu tavla içinde eline,

Barıp tüşedile, kart İybaknı üyüne.

Hapar beredile konakbayğa, kelgenlerin bildire,

Çığad allarına kart İybak, guloçuna tayana.

-Aha hoşkeldigiz, n'aylanasız bıllay aşhı cigitle,
Atlarığız da uzak colğa çıdar kibik cürükle.
Kolun tutalla, caş Hamzat aytad kartğa haparın,
"Bildimi eken, deydi, bu eski kart atlanı çabarın":
Biz atlannganbız kişilikni sınar üçün uzakğa,
Tüşüp kalmaz üçün cavlarımız colğa kurluk tuzakğa.
Bizge kerek bolad, korkmay cürür, tenglik eter col usta,
Caşing Aznavurnu berseng bizge, kelmez korkuv uruşta.
-Ay medet, deydi, kart İybak Hamzatğa cuvapğa,
Aznavur ketgendi, kayınları Abaylağa konakğa.
Aylık uça bardı, ol andan cuvuklada kaytalmaz,
Toy oyun bitginçi tenglerine "keteme" dep aytalmaz.
Ol andan kayıtgıncı konağımsız Kabartını biyleri,
İgi honşulağa Aznavurnu açıkdıla üyleri.
Bal bozası bardı üybiyçeni, biz tartayık oynayık,
Sizni atlağa da cem salınsın, at orunda bağayık.
-Savboluğuz, deyle, kalalmazbız Aznavurnu tapmayın,
Bizge tohtav cokdu, ol batırnı alıbizğa salmayın.

Ala baradıla Abaylağa, konak bolup tüşelle,

Bir bölek künnü ala anda toyğa oyunnga kirelle.

Aşay içe kelip tanıtalla ala anda keslerin,

Söleşe kelip angılatalla Aznavurğa dertlerin.

Aznavur caratmayd, konakları bıllay çüyre tilegin,

Anı bıllay işle alğın kibik uçurmaydı cüregin.

Alay bolsa da ol buzalmayd konakları köllerin,

Esine tüşüred, Kabartıda candan süygen tenglerin.

-Men baralmam, deydi, meni üyde kart atama

sorulmay,

Uzak colğa ketsem, kalır anda köp sabanım orulmay.

Erkinlik alayım men atamdan, sizni bıla keterge,

Sizge söz bereme Otluktaşda ızığızdan ceterge.

Mından ketedile çaş biyle, Otluktaşğa col tuta.

Aznavurnu da colda bara, sağış tüşed başına:

"Men kalay bolayım, bıllay uvak tüklege colusta,

Tenglik etalmazlık, Kabartını bıllay teli çaşına.

Uzakdan karap noğaylıla ak atımı körsele,

Ala menden korkup küreş etmey üyelerine kirsele,

Sora çaş biyle da cılıkanı kolay kolay sürsele,

Cangız kesleri bu horlamnı etgen kibik bilsele...

Billay iş bolurmu, körgüzsünle çaşla kerti cigitlik,

Kıyın uruşlada tanıtsınla meni kibik kişilik.

At savut sınılmay bilinirmi bir adamda cigerlik,

Ak atnı koyarma, bir başhasıd bu közüvde minillik."

Aznavur keledi, atasına bılay hapar başlaydı:

-Atam meni, deydi, Kabartıdan çaş cumuşğa tileyle,

Bir bölek bolup çaş biyle colustağa kel, deyle.

Atası aytadı: -Sen barlıksa cigitleni coluna,

Allah sav keltirsin çaşım seni, kart atangı koluna.

-Ak at kart bolğandı, ol endi alğın kibik çapmaydı,

Tot bolğand altınlım, ol endi alğın kibik atmaydı.

Sen erkinlik berip avuşdursang uşkogumu, atımı,

Başha atğa minerme, uşkok bardı, aman tülkü atıvu.

-Oğay, bolluk tülkü çaşım, deydi, Aznavurğa atası,

Seni uşkogungu atıngı da çokdu ulla hatası:

Ak at kart bolsa da anı ozar bu curtdlada at çokdu,

Tot bolsa da altınlıng, andan uzak atar uşkok çokdu.

Aznavur çığadı ullu üyden, otovuna kiredi.
Anı katını duniya arivu Abaykızı Cansaraydı,
Kutas çaçların har kün sayın ol üç kere taraydı.
Üsüne başına sabiylikden dariy gemha kiyedi,
Kesi da oburdu, çıpçıklanı koymay tilin bileği.
Arı kirir kirmez ol kesini közün kaşın tüyedi.
Munu bılay körüp: -Ne bolğandı sanga, deydi, Aznavur,
Avruğanmı etese, ne da barmıd başha kayğı bir davur?
Men atlanama, kurullanı* hazır etip ber koluma,
Duva eterikse, çırmav çıkmaz meni uzak columa.
Cansaray aytadı: -Men beralmam kurullanı kolunga,
Nasıbım tartıp men iyalmam seni korkuv colunga.
Tüşümde körgeñme, kellik kara puşuvlanı,
Keltirip körgeñme, ağaç atnı atabızñı caşına,
Men suvlay tögeme, cılamuklarımı etgen aşıma.
Kesing söz bergeneng, mından arı uruşlağa çıkmazğa,
Meni cüregimi mından arı kayğı bıla çıkmazğa.
Atang kart bolğandı, köp malınga karar kişing cok,

* Bu söznü mağanasın angılayamadık. Cangılıç cazılırğa da bolur. Alay a colovçulukğa hazırlanıv bıla baylamlı bir söz bolğanı belgilidi. Bek eski unutulğan bir söz bolurğa da bollukdu.

Caşların sabiydi, uzak colğa keter kibik kününg cok.

-Sen neler aytasa, tüş degen keçeleni boğudu,

Billay tüşge iynanngan, kartla aytğança adamları coğudu.

-Neçün karamaysa, cılamukdan tolğan meni közüme?

Tüşge iynanmaysa, tıgıla sora meni kerti sözüme:

Aytğanın unutma atabızını, duniya körge kartıngı,

Sen avuşturma, köp sınağan savutungu atıngı.

Egeçingden tuvğan Mirzakanğa anı tayın bergense,

Ol anga minse, başha atları sürüp cengil cetmezmi?

Ol karanoğaylı tanımayın seni urup ketmezmi?

Sora başha uşkogung, altınıça uzakdağın ururmu,

Billay savut bıla er kişi cavnu allına tururmu?

Aznavur aytadı: - Katın onov kelmez erni işine,

Sen işanmaymısa, kişi cengmez meni ulla küzüme?

Kerti da batırdı Aznavur, ne az da korkuv bilmeydi,

Ol atha minse, atnı belin caya kibik bügedi.

Ol suvğa kirse, suv çabaklay tübü bıla cüzedi.

Ol kesi işine başhalanı onovların süymeydi.

Endi açuvlanad Aznavur, Cansarayğa kızadı,
Kara kübürnü açama dep, kiritin da buzadı.
Ol artmaklağa ot ok salad, bolur kibik coluna,
Altınlını koyup kara uşkogun sermep alad koluna.
Ol üyden çığadı, Cansarayğa "savkal" demeyin,
Ol çingap minedi ak atına, özengige tiymeyin.
Cansaray da aytadı: -Sözlerime kulak salmay barasa,
Seni minngen atıng batmaksız katı cerge katılsın,
Tuthan uşkogung cavnu uralmay aman cerde atılsın.
Seni mında tıymay, çüyre colğa atlandırğan atangı
Cıyğan ullu mülkü, tüp bolup kuş tügünley çağılsın.

-Bıllay köp karğama, deydi Aznavur, Cansarayğa burula,
Acalı cetmese, adam cengil ölür mü uruşda?
Sora üyde oltursam, Allah manga uzun ömür berirmi?
Kelgen konaklağa İybak ulu ötürük söz berirmi?
-Men karğamayma, carathan Allah seni karğasın,
Eki ulançığing "atabız" dep, colğa karap cılasın.
Teli ulanların Kabartıda tıyalmağan biyçe,le,
Ala meni kibik üylerinde kara künle sinasın.

Sen keter ketmez kebingi hazırlama biçerme,
Men cumuşçumu, "çuvutludan kara atlas al" dep iyerme.
Sen ölüp kelseng, men üsüme cıllık kara kiyerme,
Ah cılay cılay men ölgüncü kömür kibik küyerme.

Kamçi uradı Aznavur, şıbılaça tavuşu,
Kuşlay uçadı, cel ete túbündegi şavluhu.
Anga tıyğış bolmayd tav collanı tigi bıla avuşu,
Kalay çıkmasın bıllay atnı sav duniyağa tavuşu?
Colda ketip bara, Caraşdı ulu Soslan túbeydi allına,
Bıllay oğursuz coluksun meni ceti kallıma.
Bu kesi da İybaknı egeçinden tuvğandı,
Anı colun kesip Aznavur bılay ayıp buvğandı:
-Kalay igi boldu karnaşım, bugün seni kelgening,
Ullu cılkingdan cokdu manga ömürüngde bergening.
Ak atımı al da, bizge barsang cılkılağa kıstarsa,
Ber manga atıngı, koşha barsang başha bir at tutarsa.
Soslan karaydı seyir bolup Aznavurnu közüne,
Ol iynanmaydı, nakırdadı dep, karnaşını sözüne.
-Haparım ulludu deydi, Aznavur, artda aytırma kesinge,

Bir oyun oynarğa bu col tüşgend meni esime:

Ullu Kabartıdan biy konakla Otluktaşda saklayla,
Zamanım cokdu, tüş atıngdan men columa keteyim,
Keçiksem ayıpdı, men alanı köp saklatmay ceteyim.

-Ana karnaşıma atımı koy canımı da bereyim.

Oyunnga barsang da kerek bolur, savutnu atnı igisi.

Sen cangılasa, nek koyğansa altınlıngı üyüngde?

Bolurğa kerek ed uzak colğa ak atıng da túbüngde.

Seni şavluhunga kaydan cetsin toru atımı çabıvu,

Kesi da göbeldi, atlık etmez ullu ese da karıvu.

Cerin kaplaydı toru atha, Aznavur ketedi,

Ol mıçımayın caş biyleni cartı colda cetedi.

Seyir boladı, nek baralla caşla bılay akırın,

Biyleni biri da cırtıp bolad ayağında çarığın.

-Men köreme, deydi Aznavur Hamzatğa cetişe,

Taylıklarından sizni atla tüz cerlede öserle,

Ala tav collada uzak barmay taşsınırla, çögerle.

Cılkı sürseng da iyeleri ızından kışa ceterle,

Sora ayağına çarık kiyelmegen nögerle.

Ömürlerinde uşkok otu iyisgemegen cigitle,
Bir uruş bolsa, cav allında bıla kalay eterle?
Eşitirge süymeydi tış adamdan bu sözleni Hamzat,
Homuh tenglerine ol col uzunı kesi da çamlanat.
-Bolur boldu, deyd ol, kaytalmazbız colubuzdan ızına,
Kalay körünürbüz uyalmayın Kabartını kızına?
Köp bolmasa da Noğay biyleden bir bölek süralmay,
Savutlarıbız da uruş bolup kolubuzda sinalmay.
Kalay angılannıkdı uruş etmey uşkok otnu iyisi,
Kalay tanılıkdı küreş bolmay erkişini igisi?
Bıla çaba corta talay künnü collarına baralla,
Sora, keçe bıla Noğay cılıkıanı taballa.
Aylandıralla sav cilkını, tavğa burup sürelle,
Ala kün kızarğa Biyçesınnı töben canından kirelle.
Cuk körmegen caşla, bıllay işge kuanalla külelle,
"Noğaylı kızbaydı, bizge karşı kelalmaz" deb, bilelle.
Andan kele kelip bir duppurda at iyelle, tohtayla,
Cılkı talçıkğandı aç bolur, atla burun salıp otlayla.
Mingen atlarını bir kavumu catıp soluydu, kopmaydı,
Bılanı barın Aznavur barıp köredi, coklaydı.

-Caşla sizni, deydi, atlarığız arığandı bitgendi,
Arkan atayık da cılkı içinden cangı atlağa mineyik,
Colubuz uzundu, köp catmayın tavğa cuvuk kireyik.
Bir ekibiz da artha tohtap, kelgen ketgen bileyik.
Minga cuvap beredi Hamzat: -Aşıkğanlık etmeyik,
Atla solusunla, biz bılayda cangı atha minmeyik,
Zamanıbiz bardı, biz cılkını endi katı sürmeyik,
Noğaylıladan korkup kereksizge tavğa taşğa kirmeyik.

Erke biylege endi anı sözü ötmezin biledi.
Lokum aşaydıla caş biyle, artmaklağa uzala,
Toyup catalla kesleri da camçılağa çırmala.
Aznavur uyavdu, tögerekge börü kibik karaydı,
Hamzat da cılkılanı közü bıla sanaydı.
Ol sanay kelip erigedi, kökge karap esneydi,
Ol carık kökde, töbenlede bir kara tuban esleydi.
Aznavur aytadı: -Ol tuban töldü, başıbizğa cunçuvdu,
Bizni ızlap kelgen Noğay askerden çıkğan tılpıvdu.
-Kelirlemi korkmay kündüzgü kün bizge Noğay çankala?
Tuban başında nek uçalla örge enişge çavkala?

-Ol da çavka tld, dep Aznavur anga cuvap beredi,
Endi erkişileni savutların sınar zaman keledi.
Noğay atlanı tuyağından çartlap çıkğın kuldala,
Alada bolmazmı açı ulan, aslan köll tulparla?
İybak ulu aytadı: -Endi caşla, cılkılanı ursunla,
Bir ekisi da meni bıla cavnu allına tursunla.
Kaytuk ulu unamayd: -Biz iymezbiz seni cavnu allına,
Sen kesing srrse, nger da alıp cılkılanı allına.
Noğaylılanı ceter cetmez ızlarına kuvayık,
Kayrılğın bolsa, biz alanı birin koymay kırayık.
Caşla ketedile, at üsünden uşkok ata cavlağın,
Eki nger alıp Aznavur da cılkını sred tavlaga.
Ullu maravçudu Kaytuk ulu cigit tuvğın Hamzat,
Athanı sayın karşıladan kızıl kanla ağızat.
Noğaylıla da betcan salıp tizginlerin buzmayla,
Hamzat aytğınca korkmayla, ızlarına turmayla.
Sora caş biyleden talayı cara alıp kaçadı,
Kalğın kesegi da es taşlağın, maramayın atadı.
Batır Hamzat otun oğın bitdiredi, callaydı,
Kiğıbatırnı da ok tiygendi kindiginden, catadı.

Kalğan küçlerin başha cerde entda salıp körürge,
Bıla kaça kelip cılkılanı ızlarından cetelle,
Noğaylıla da artlarında, cuvuklaşıp kelelle.
Aznavur köredi, karıvsuzğa tüşgenlerin caşlanı,
-Ahırı bılaydı, deyd, telisine iş körgen başlanı.
Endi men barayım, ızıbızdan sürüp kelgen cavlağa,
Sürügüz cılkını, cetdirigiz tar cerlege tavlağa.
Noğaylılağa Aznavur şıbılaça ot açadı,
Kazak börü kibik ol alanı koy sürüvley çaçadı.
Andan kaytıp kelip nögerlerin netgenine karaydı,
Karasa karasın, endi cılkı ol aytğaça barmaydı.
Atları arığandı caş biyleni, allarına çapmayla,
Cangı at tutarğa, karap kancığada arkan tapmayla.

Kalay cigitdi tav aslanı İybak ulu Aznavur.
Tuvra cerlede ol barıp cavlanı allın tıyadı,
Taşağa kirse, nögerlerin cılkığa koşup kuvadı.
Ol süre barıp cılkılanı Taşlısırtğa cıyadı,
Noğaylılanı cartısın kesi cangız coyadı.
Coysa coysun, calansırtda anı küçü tavusuladı:

Anı mingen atı arığandı, kök şavluhuça çapmaydı,
Anı uşkogu da altınlıça endi tuvra atmaydı.
Kesi da arığandı, alğın kibik işanına katmaydı.
Noğay askerle Taşlısırttan munu allına ötelle,
Ala mıçımayın cılkılanı ızlarından cetelle.
Birin kaldırmay caş biyleni soyum koylay keselle,
Andan kaytıp kelip ala uzakdan Aznavurnu körelle.
Atı cığılğandı Aznavurnu, keke turğan colunda,
Kesi da kaçmaydı, olturadı kara uşkogu kolunda.
Aznavur bileci, nögerlege kara künle kelgenin,
Ol endi angılaydı, kesini da köp cangılıç etgenin:
Kalay colğa çıkdım, mingen atım savutlarım sinalmay,
Sabiş caşlanı ariv aytıp ızlarına tıyalmay,
Konaklanı öltürtüp baralmam, endi üyüme uyalmay...
Kelip karayla noğaylıla, uşkok atımı uzakdan,
"Kutulmaz, deydile, ne pelvan da endi bıllay tuzakdan."
Noğay askerleni tamadası bolur tulpar Mırzakan,
Kızıl kanlanı Taşlısırtta suş şorkalay ağızğan.
Kesi da tuvğandı, kart İybaknı cangız süşgen kızından,

Cüregi sezedi endi, kimni sürüp keled ızından.

Nögerlege aytadı: -Aşıkmayık, bu batır kimd, karayık,

Kesin berirge unamasa, sorayık da savlay cesir alayık.

Aznavur bolmasın, anga uşaydı atha kamçı urğanı,

Anı aslan kibik kesi cangız cartıbızni kırğanı,

Sora korkuv bilmey, entda allıbizğa turğanı.

-Cangılasa, deydi, kart noğaylı, uruşlanı sınağan,

Sen eşitgenmise bu cırtlada Aznavurğa çıdağan?

Ol İybak ulu ese, kaydad anı altınlısı kök atı?

Anı şavluhunu kim da bilip bardı eki kanatı.

Anı kök şavluhu uruşlada cürümeydi, uçadı,

Ol kökde barğan kanatlını cibermeydi, tutadı.

Altınlı uşkogundan çıkğan oğu anı cerge tiymeysi,

Bir marağanın İybak ulu canı savlay iymeysi.

Aznavur kobadı, kara uşkogun ot kuyup cerleydi,

Noğaylılağa kozuğança uşkok atıp tebreydi.

Atsa atsın, anı uşkogu ol aythannı etmeysi,

Andan çıkğan okla kışa suvup, cavlarına cetmeysi.

Açıvlanadı Mirzakan da minga karşçı turadı,

Iřannga salıp Aznavurnu köküreginden uradı.

Kara karğa kibik Noğay asker Aznavurğa çabadı,

Anakarnaşın caş Mirzakan, kan içinde tabadı.

Taşayad akılı ol batırnı, kızğan otlay küyedi,

Kart noğaylını kamçı bıla öltürgünçü tüyedi.

Ana karnaşını ölüğüne ol kaplanıp catadı,

Kesi kulağın kesip alıp anı üsüne atadı.

Burulup kaynaydı Mingitavnu töppesinde tubanı,

Sızgırıp keledi, Taşlısırtını talğır ala cılanı,

Oy ölüp catad, kart İybaknı cigit tuvğan ulanı

ZAĞOŞTOK ULU ÇÖPELLEV⁷

Ne bolğandı biyim tınlık tapmaysa

Töşe möselede rahat catmaysa

Başıña salğanma seni kuş castık

Aşhamdan a oynay küle keç catdık

Üsüne caphanma dariy cuvurğan

Nek korkasa bolur Allah buyurğan

Tübüne cayğanma dariy kanavat

Canıñ bolsun kökde Allahğa amanat

Oy biyçebiz kalay tınlık tabayım

Men orunda kalay rahat catayım

Atam Zağostoknu kördüm tüşümde

Alğın kibik börü tonu üsünde

Maña aylanıp açıvlandı uruşdu

Andan titirep eki butum kuruşdu

Uşamaysa maña dedi kızıbaysa

Katın kibik üyge kirip çaşaysa

Cokdu sende men izlegen kişilik
Tukumunu etdiñ teyri bedişlik
Ebzelege koy koşunu sürdürdün
Tuşmanlanı üsübüzge küldürdün

Catma endi könçelikni cardırçı
Tonov maldan arbazını aldırçı
Bütev elin saña işanıp turadı
Barına da baylıkları cavidurçu

Turçu biyçem cav çırakla candırçı
Col azıkğa ballı ħantla saldırçı
Uzak colğa atlanayım keteyim
Atam aytharı muratlağa ceteyim

Turdu biyçe cav çırakla candırdı
Ballı ħantdan aşüçüğün aldırdı
Artmaklağa saylap saldı azığın

Toba etdi eri ızına sav kaytsa
Kuvandırırğa elni öksüz carlısın

Oy biyibiz atlanasa ketese
Allah aytsa muratıña cetese
Tonovla tüşgen ese esiñe
Kerti nöger alğanmısa kesine

Ol işle üçün korkuv salma esiñe
Eki nöger salğanma kesime
Bir nögerim Ulbaş ulu Guççadı
Dağda birim Tambıylanı Cazadı
Zağıştoknu batır ulu Çöpellev
Bılay aytıp çıktı eşikge coluna
Atasından köpden beri saklanğan
Kara uşkogun alğan edi koluna

Tañ atmayın tav başına örlelle
Ullu avuşda eki karaldı eslelle
Guçça cigit kanatlılay uçağı

Ekisin da cibermeyin tutadı

Bıla bolur nağuzurla sonala

Har cıl sayın malçılanı tonağan

Tavlulanı koy etinden toymağan

Oyra ariv ebizele sonala

Bula bıla söleşelle soralla

Ellerinden tolu ħapar bermeyle

Bulanı da adam kibik körmeyle

Tav başında tartış kuru köp edi

Kuruladan cakdı Caza şınkartın

Tilsizlengen ebizeleni keltirip

Teşindirip oħa tuttu sırtların

Ebizele tıñladıla karalıp

Çıdayalmay cıladıla taralıp

Tavlumusuz ne cerlede çaşaysız

Adam etin koy etinleymı aşaysız

Çöpellev da bılay aytıp söleşdi

Biz tavlubuz tüz cerlede çaşamaybız

Siz aytñança adam eti da aşamaybız

Alay bolsa sora küç marda cok

Elibizni ñaparın sizge aytayık

İtle kibik canıbızğa korkğandan

Curtubuznu tuşmanlağa satayık

Elibizde kişi cokdu işdelle

Uşkok tutñan biri kalmay işleyle

Üyde kalğan kobalmağan kartıbız

Çabır bavun kılalmağan çaşıbız

Ey sizden sav kutulsun başıbız

Andan ketip çeget elge çapdıla

Adam başına cetişer cesir tapdıla

Dağı da ketip künlüm elge çapdıla

Adam başına ekişer cara tapdıla

Biyçege da açıv hapar kalgendi

Batır Çöpellev üyge cetmey ölgendi

Yilmaznevruluz.net

AÇEY ULU AÇEMEZ⁸

Elibizge han konakla keldile,
Aman igi ala sorup bildile.
Elibizde bolur bizni tilçile.
Tilçi amanla cıyıldıla ketdile,
Çaba corta Kırım Hannga cetdile.
“Açemez katını” dedile, “Ariv Boyunçak
Erikgen erge ol kesi bolur oyunçak.”
Han, Açemezge keleşile iygendi,
Ariv Boyunçaknı bir keçege ber degendi.
“Tişiriv namıs satar elim-üyüm cok,
Boyunçaknı hannga koyar künüm cok.
Tüzün aytsam, patçah bıla han birdi,
Alay bolsa da ariv katın bıla can birdi.

Ariv Boyunçaknı men Hannga beralmam.”
Bu söz bıla keleşi ızına kaytadı,
Açemezni cuvabın Hannga aytadı.

Han degendi: "Açemez cigit caş ese,
Boyunçaknı bir keçege manga bermezça,
Meni haterimi anı bıla körmezça,
Atasından kalğan cüz koçarı kaydadı?"
Cigit Açemez Hannga bılay aytadı:
"Koçhar koy da biz adamlağa faydadı,
Kırım Han alay cigit ese,
Alğa tuvğan tüngüç ulanı kaydadı?"
Munu bıla keleş entda ızına ketedi,
Açemezni sözlerin hanğa eltedi.
Kırım Han munu eşitgen zamanda
Açıvlanıp sekirip öрге kobadı,
Savutun sabasın da beline tağadı.
Kesi barıp Açemezni eşiklerin kağadı,
Işara küle Boyunçak allına çığadı.
"Han" deydi, "seni avruvungu alayım,
Tiyrem honşum sözçüdüle catma koy,
Üsübüzden bu carık aynı batma koy,
Sanga caravlu töşek castık kakma koy".
Han tohtadı carık ay kökden bathıncı,

Sözçü honşula biri kalmay cathıncı.

Ariv Boyunçak töşek castık kakğıncı.

Endi Han barıp Boyunçaknı coklaydı,

Açemez da çardakğa minip saklaydı,

Citi sadaknı Hanğa tutup maraydı.

Han olturğaned orunduk allı şindikge,

Sadak kirgend Handa semiz kindikge.

BASHANUK⁹

Kaziylanı Bashanuk cigit maravçu.
Tavlağa ertde kobup karavçu.
Kiyikleni sırtların sılap sanavçu,
Carlığa zekât bıla karavçu,
Kiyikleni butların okla bıla talavçu.
Eçkileri künlümlede otlayla,
Kursovoyla hutorunda tohtayla.
Eçkilerin kırla sayın üleşgen,
Cer üsünde Kızılbeke bıla küreşgen.
Enişge ketip onovçula bıla kengeşgen,
Tavğa kelip biyle bıla sermeşgen.
Eçki anası kartdan tügenngen
Gemirgen.
Eçkileri sürüvçüsüz semirgen,
Tekeni başın bıçaksızlay kemirgen.
Tamada erkeğini atı bolur Dıǵılmay,
Sav cürügün sürüv ızından cıǵılmay.

Eçkiling alabaşla kolanla,
Taphanları marka ulakla bolalla.
Mülk ceringi cuva bıla gelevdü kırdığı,
Eçkilingi bek igidi urluğu.
Kış bolğandı da col tapmaysa,
Eçkileni tav artına sürüp avarğa,
On calçı etgense eçkilingi savarğa,
Eresey inaralla kelelle hutorunga kararğa.
Kara uşkogungu borsuk teriden kabı bar,
Sakalığı kaplan ala tabı bar.
Tüz kişile kelelle mallarını sanın aytırğa,
Onovçudan buyrukdu Bashanuknu
Sıylı koşuna kursovoylağa kaytırğa.
Tav artından Uruyala kelelle.
Marka eçkileni satıp alırğa.
İnaraldan buyruk bolğandı Bashanukğa,
Hutorunda bıslak fabrik salırğa.

ABAYLARI¹⁰

Aydamul katını karaton edda,
Tazret ulu oppa alğan etda,
Andan biy oppağa tuvğan edi eki ul,
Tamada çaşını atı Cetikul.
Cetikulnu onbeş cılı cetgen zamanda
Tav kiyimin tobuğundan kestirdi.
Tav allında çaşasa, söyleşe da
Kesi atın tav artında eşttirdi.
Anası Kimsatğa top kumaşla teştirdi,
Egeçi Karaçaçğa sınılı kiyimle biçtirdi.
Atası biy oppağa toğuz cesir cettirdi.
Abaylada bardı Bekmırzala Kaysınla.
Cavnu ülüşüne cetgen zamanda,
Duniyadan ala kışa taysınla.
Kabartıdan kelgenle çaş biyle,
Çaş bolsala da kerti baş biyle.
Ala barıp konak üyge kirgenley
Kaysın cigit ızlarından kirgened.

Konaklağa aşatmayın içirmey

Haparlarn koymay sorup alğaned.

Ala anga tolu hapor berdile,

Kaysınnı da cigitlign bildile.

-Biz kelgenbiz Kaysın sanga konakđa,

Başıbızni koyma bizni comakđa.

-Alay bolsa, nedi sizni sözügüz,

Kimge karayd sizni canngan közügüz?

-Közübüz bizni çırtıda cukđa karamayd,

Sensiz colđa barırđa caramayd.

Biz kelgenbiz cesir izley, cer izley,

Art sözübüz bizni budu: cesir izley.

-Sizge berir mende bugün cesir cok,

Cürügenni koyğalla Bekmırza bıla

Kaysın bok.

Endi kaçdı, caznı bolcalđa salayık,

Caz suvla kopğın zamanda

Tav artına barıbız da barayık.

Can başına ekişer cesir alayık.

Büğün bardı atamdan kalğın

eki kart kulum.

Aladan tutup birin sizge men bersem,

Kalğan manga burun kibik kul bolmaz.

Atasından kalğan kulnu tilegenge

bergen

Curtnu saklağan kerti biy bolmaz.

Mından sora tura tura caz boldu,

Çerkes biylege berilgen bolcal toldu.

Bıla endi atlandıla ketdile,

Aşham bıla Koti tavğa cetdile,

Kaşha koynu kurmanlıkğa kesdile.

Kaysın cigit keçe cuklap tüş kördü:

Atası Çoppanı çınaçıkdan örge cengi cok,

Nığışda olturğan aşhı kartladan tengi cok.

Karnaşına Kaysın bılay aytadı:

Ekibiz da atabızni eki cengibiz,

Kel barmayık, ızıbızğa kaytayık,

Bolumubuznu çerkeslege aytayık.

Tüş degen, homuh, cukulanı boğudu,

Tüşge iynanngan adamlanı coğudu.

Kurmanlıkğa soyğanbız kaşha koy,

Cavğa cetsem eterimi başha koy.

Ol sözle bıla eriştile kettile,

Suv sekirtmede kızıl kanların töktüle.

Tav artında açı suvnu canında

Kişi körmez kıynalıkla kördüle.

H A S A V K A¹¹

Kıçıradı Davle: -Hahay, kuvğun!

Karaçaynı şohun, barın cuvuğun

Çakırğız, bizge ceñil cetsinle,

Kara künde bir boluşluk etsinle!

Kanlı patçah köp artıklık etedi,

Marca, caşla, patçah asker cetedi.

Patçahlıkdı etibizden toymağan,

Tar özende caşarğa da koymağan.

Cav kirgendi, Hasavkağa kelgendi,

Tap collanı Amantiş'den bilgendi.

Çanka biydi, bizni satıp koyarık,

Karaçaynı bağasından toyarık.

İnaralrı canı kibik tengleri,

Başhası cok, etekleri cengleri.

Ol kavumdu bizni açık cavubuz,
Ala bıla kemsiz köpdü davubuz.

Ol inaral bizni horlap alalsa,
Tırnakların üsübüzge salalsa.
Cırtıp, talap, muval etip koyared,
Casak bıla teribizni soyared.

Açıvdan biz kaynağınçı, bişginçi,
Ol zalimni tuzağına tüşgünçü,
Birleşeyik, kengdegi da coklağız,
Tar özende curtubuznu saklağız.

Tav aslanla hazır bolup çığız,
Cav askerni cengil cengil cığız.
Oynatığız sampallanı, kollanı,
Kızartığız Hasavkada collanı.

Ebekku ulu ot kalağa ketgendi,
Ot alırğa köp digalas etgendi.

İrhı basıp, ot özekni caphandı,
“Ay medet!” dep, ol ernin kaphandı.

İzley ketip, bir uvuç ot taphandı,
Anga koşar zatla izlep çaphandı.
Zalıklıdı tabıp, anı ezgendi,
Kükürtnü da koşup otnu süzgendi.

Ölçelege kuyup anı süzdüle,
Mıçımay korğaşın okla cüzdüle.
Bir bazıkni öşününden tiydile,
Allay köpnü kaya rannga iydile.

Cigerleni, cigitleni kolunda,
Tav miltıkla eger savut boldula.
Hasavkanı aylanç buylanç colları
Şındık şındık ölükleden toldula.

Cigit tavlu öhtem öhtem cekired,
Taştan taşha cel urğança sekired.

Tavkel ulan inaralrı ltrsn,
Başın kesip anı bizge keltirsin.

Batır Umar gcepsinip atlaydı,
"Korkmağız!" dep, cavğa karşçı artlaydı.
"Cetigiz!" dep, ngerlerin saklaydı,
Atadı da alçılarını kaplaydı.

Ok tiygendi bizni cigit Umarğa,
Aman knde cer salğaneng ubarğa.
Kerek eding, billay knnge tuvarğa,
Davle barad, kzleringi cumarğa.

Ot boşalıp, ok boşalıp kalsa da
Tařla ağala ota topa candıla.
Aslanlanı kur belleri talsa da
Abıarla avullağa avdula.

Bu kazavat bek uzakğa barlığed,
İnaralrı baş tokmağın allığed.

Askeribiz azdı, sanı tolmaydı,
Savut küç da biz süygença bolmaydı.

Tizginleşip özenni öрге cav kirdi,
Batır Kaytuk sabiylege köl berdi:
Tavluçukla, siz da ösüp cetersiz,
Bu kan dertni cuvapların etersiz.

ŞEYİT UMAR¹²

Eki atıp tütünün bir etivçü,
Umar, saña bugün kanmı cavğandı?
Kerek bolsa, kanatlıca cetivçü,
Tulparlanı biri kayda kalğandı?

Karaçaynı saklar üçün, ol bugün
Canın berdi, çavullağa soylanıp.
İzleyik biz ajdağannı ölügün,
Anı dertin alırğa dep oylanıp.

Üsündemed anı kara camçısı?
Çulğanjanmed ol oğese atına?
Kayda tamdı kannı ahır tamçısı?
Aysatçığı bolmadımı katında?

Koy sürüvge kazak börü kirgenley,
Sav askerni kırıp tüznü tolturduñ.
Karap artın, entda kalın körgenley

Atarğa dep, betcanıña olturduñ.

Cavla seni kasgendile coluñu,

Betcanıñı taş artına salğansa.

Bir suvuk ok, tiyip üzgend kolunı,

Uşkogunı sol kolunı alğansa.

Cigitligiñ sanlarıña sıñendi,

Başığın sen kolunı bulğadıñ.

Tulpar kibik taş başına minñenley,

Kılıçın cavla taba bulğadıñ.

Kılıçın sen bulğadıñ cavlağa:

Keligiz, dep oynay oynay kaytırsız!

Sen osiyat etdiñ miyik tavlağa:

Ayşatıma añır salam aytığız.

Köküregiñ şıbılaça caşnaydı,

Söleşirge tilmaçlığın cetmeydi.

Koluñ bıla sen körgüzüp başladın

Aytır sözüng tamağından ketmeydi.

Kurç sanlada begigen ol temir can
Terk çıkmaydı, bıllay tulpar çaşladan.
Ötgür sandan çartlap çığad issi kan,
Teşip ötüp keted katı taşladan.

Akcal atıñ küçlü tukum esnedi,
Endi bolur bolğandı dep kişnedi.
Esin cıyıp tüz közüne karadı,
Kobalırmı dep da biraz maradı.

Kobarıñdan atıñ umut üzgendi,
Sen uzatñan kan buşulnu kapñanlay,
Kuvğun etip Ayşatıña cüzgendi,
Hasavkadan bölünmeyin çapñanlay.

Caş sanlanı kan şorkala cuvğaned,
Uvlanıp ol, uşkoguna katñanlay.
Kerek bolup bıllay küñge tuvğaned,

Kopmaz cuku anı bastı, catıanlay.

Kandan tolđan kıymleni barısın
Can berginci, Aysat cetip cuvđandı.
Aytalmayma sizge andan arısın,
Tav da taş da aña karap turđandı.

Bir açsañ a ariv bala közüñü,
Aladan men, cañız karap toymazma.
Aytsañ a sen, maña ahır sözünü,
Tuşmanlağa, seni kañıñ koymazma.

Batır Umar cañın bere turđanlay,
Bu sözlege kirpikleri açıldı.
Duđumlađa gincileri körünüp,
Aysatını cüregine çañıldı.

Bek taralıp közü aña kađanlay,
Culduzlanı carıkları tas boldu.
Aysatı da birgesine catıanlay,

Künnü betin bulut basıp çars boldu.

Ayşatını kemişleça kolları,
Bu kan dertni bir da koymay alırla.
Buzsala da şeriyatnı colların,
Ekigizni bir kabırğa salırla.

Ayşat, neçik uzak etdiñ bolcalnı!
Oylamadın, bu kün kelip kallığın.
Bilmeymediñ cigitiñe acalnı
Bıllay cerde, cetip canın allığın?

Karaçaynı bolur kadav taşları,
Bügün ala tuz gırtlaça erirle.
Kabırında Şeyit Umar tenlerin,
Mıdañ bolup añır salam berirle.

Sağışladan başı tuban tavladan,
Şorka şorka cılamukla ağarla.
Artıklıkğa başçı bolğan cavla da

Mıçımayın kereklerin tabarla.

Ol tulparnı, cavla avup körgenley,
Artık da bek ullu kuvanç kurdula.
Canı çığıp kobalmazın bilgenley,
Közlerinden süñülerin urdula.

Seni etiñden ala bir da toymalla,
Açı açı kıcırayed birleri:
Ol kim edi? Tanırğa da koymalla,
Közleriñi kan katışhan terleri.

Seni karap körgen anda boz itni
Calka tügü kirpileça turğandı.
Kobalmazın bilip tuvra cigitni,
Köz ciltinin çıkarırça urğandı.

Cara kolunı uzatdıñ tavlğa,
Anacurtunı ullu teren özenge.
Tiş kışhança sora kanlı cavlağa,

“Cıyğansız, dep, bizni takır gözençe.”

Men t y lme cigitleni artları,
Entda sizden k p cigitle kalırla.
Tavsul un u tulparlanı artları,
Ala sizge k p a ıvla salırla.

Abı arla, inaralla- kallıla,
Ke ilirmi b g n etgen i igiz?
Tulparladan tuvarla mazallıla,
Ol k n t  er sizni kaban ti igiz.

Haparını seni koymay ma bılay,
Kim aytalı ol k n i ni bol anın?
Kara ka lı, asırı ke  ma ılay,
Altmı  altı kor a ından tol anın?

Sen carlını cazıksınıp terekle
Kımıldayla, kalmay barı tille ip.
A ıvlanıp  uvulda an  egetle

Ma bu cırnı cırladıla birleşip.

Senden akğan bu issi kan tamçıla

Cılatırıla barıp tamğan cerlerin.

Nögerlerin kiyip kara camçıla,

Kabırında sürterle kan terlerin.

Sen tüyölse askerleni artları,

Cigit tölü kururuk tuld tavladan.

Sarı gâvur bugün bizni ceñse da

Kutharırbız curtnu bir kün cavladan.

HOJELİ¹³

Oy, Ullu hojda Bir seyir bardı, taNG bardı,
Toğuz keçe bıla toğuz künnü kan bardı.
Oy, Ullu hojda bir seyir bardı, alamat
Katınla bıla kızla etelle kazavat.
Hojelinde kazavat başlandı könçekden,
Kan tamğandı ariv kelinçikde emçekden.
Oy, Ullu Hojda kazavat etelle toy kibik,
Kırılıp catalla cay isside koy kibik.
Orus askerle keçeden kelip bashandı,
Üyleribizge topladan otnu açhandı.
Ocaklarımız narat çıraklay canalla,
Onsuzlarımız ayak túbünde kalalla.
Savutla kaldıla çaldışlağa asılıp,
Ol it gâvurla bizge kelelle basınıp.
Atla kaldıla at orunlada et basıp

Savutla kaldıla çaldışlada tot basıp.
İrhı bolup a tögüledi, oy, ağadı
Adam kanı Hojda suv collağa ızlağa,
Hojelinde asker kulluk cetgendi
Erge barmağan ol çıbık kibik kızlağa.
Sav katınla kızla kazavatğa baralla,
Hojelinde kerti kan Kobanla ağalla.
Buvaz katınlanı çabaklaça caralla,
Sabiyçiklerin cav çıraklaça conalla.
Çaçılıp kalğandı Hojelinde tapcanla
Şındık bolup oramlada catad köp canla.
Ay amanla kırılâyık, kalmay öleyik
Curtubuz üçün tatlı canlanı bereyik.
Kazavat etelle Hojelinde cet'ariv,
Aladan da saylanıp çıkğand eki ariv.
Kökde oynaydı ol ceti arivnu bilegi,
Oy, kabil bolsun musulmanlanı tilegi.
Atğa minğendi Hacini kızı Mukuyat,
Tuthan kılıcı bek citidi, kıl kıyad.
Anı nögeri Afendi kızı Urkuyat,

Urđanı sayın sarı gâvurdan kan kuyad.

Hojelinde bıllay bir kıyınlık cetmezed

Orus çabıvul, keçe bolmayın kün bolsa;

Hoj cigitle alğadan ölmeyin sav bolsa,

Caşağan ceri Karaçay kibik tav bolsa.

BARAK¹⁴

Oy sabiy Barak, caş barak,
Sılpağarlada baş Barak,
Duniyadan bolup ketdi tas Barak,
Caşlığımda sohtalıkda cürüdüm.
Onbeş cılım tolu cetgen zamanda,
Abuklağa cılkı calğa kirgenem.
Kirgenlikge, adam kibik körmelle,
Kıyınımı ala manga bermelle.
Köp zamannı tarıǵıp, taralıp cürüdüm,
Bir tınçlıklı orunda catmayın,
Mıdahlık basıp tohtadım,
Bir da zakon, süd tapmayın.
Başladım Abukları bıla küreşip,
Men a andan toba etip ketgenem-
Cılkını aşarğa, eki etip üleşip.
Tor acirni Murduh başında soyğanem,
Kara acirni Tavartında coyğanem,

Başımı va cazıklıkğa koyğanem.
Cay bolsa, calpaklada cürüyem,
Kış bolsa, otovuma keleyem.
Keçe otovumda catıp turayem.
Kelip eşikden a bir adam kıçırdı.
"Kimse?" dep sorğanımda,
Menme, Hocalanı Umarma, dedi.
Kapitan çakıradı, kel Barak, dedi.
Meni kapitana barır işim çok,
Az malıma meni karar kişim çok.
Kapitandan korkup a kalay kalayım?
Ertiden bıla ertde turup barayım,
Göroñuma eki oknu salayım.
Ol a ertiden bıla ertde turğandı,
Sora salıp onovçuğa barğandı.
Haraket sata kelgen eki kumuklu
Kandağay sanıma buğov bolğandı.
Karamırza ulu kara çuvutlu
Kızğan cüregimi suvutdu,
Kandağay sanlarımı kurutdu,

Tapħan anamı itden aman ulutdu.
Kağıtımı cazğandıla Sibirge,
Canız sabiyime altı cıl bolğunçu,
Savutlarımı coyup koymağız,
Eltip salığız, Deboşlada kara kübürge.
Akkalada sarı ilâçin cırlaydı,
Cılamukları burçak burçak bara,
Husün kızı ariv Zaliyhat cılaydı.
Oy, bir aman ot tüşüp küyge edi
Ol sarı ilâçin cırlağan Akkala.

KANAMAT¹⁵

Ebzelanı cigit tuvğan Kanamat,
Eki közüngden seni cuvup kan aǵad.
Eter eding sanlaringa boş bolsang,
Seni urğan itle bıla kazavat.
Carık culduz tavğa aylanıp batadı,
Uçkulanda bir tulpar ölük catadı.
Çıkğan eding Sintı kabakdan abrek.
Ceti cılını Amğata boynun saklading,
Keçeng börü bolup, kününg it bolup.
Kiyikle öltürüp etle kaklading,
Kiyimlering sirke bolup bit bolup.
-Kasbot, karnaşım, ölür tüşübüzñü
körgeñme,
Kesim cangız kımıja bolup körgeñme.
-Korkma Kanamat, adam körmez
tüş çokdu.
Da bizni kibik erle tüşmez iş çokdu.
-Kel Kasbot, kel, biz bılay ete turmayık,

Cengil oğuna Karaçayğa barayık,
Konakbaylıkni Hubiy uluna salayık.
Alay bolsa da başıbiz kaldı comakğa:
Biz barğanek Abul Kerimge konakğa.
Abul Kerim bizni konak kibik körmedi,
Körmese da tashabızni itlege bermedi.
Tolu künnü konak üyünde çaşırdı,
Ekinçi kün bizni ariv ayıp aşırđı:
-Orus meni endi ariv körmeydi,
Cazğan kağıtına kolay cuvap bermeydi.
Tüllü ulu Hacı Bekirni canı kibik köredi,
Cazğan kağıtına ullu akıl böledi.
Biz barğanedik oy, Uçkulannga konakğa,
Salıp tüştük, Tüllü ulu degen kanavğa.
Bizni körgeley ol ginci kibik kiyindi,
"Hoşkelding Kanamat" dep, tülkü kibik
süyündü.
Alay barğanlay, bizni konak üyge
salğaned,
Hıylı bıla savutlarıbızni kolubuzdan

alğaned.

Keçesinde, tatlı hantladan toydurdu,
Kündüzünde, bir kara koylay soydurdu.

-Men barayım da kağıt kalam alayım,
Sanga Kanamat, ariv kağıt cazayım.

Kişi körmezça seni igi caşırayım,
Pasport alıp, Türk patçahğa aşırayım.

Alay aytıp ol, bizni koyup ketgened,
Eşikleribizni tışından kadav etgened.

Mıçımayın Açav ulu ıstarışnağa cetgened.

Istarışna elden ullu karıv alğandı,

Kanamat turğan üynü tögeregin

kanvoy alğandı.

Davurnu eşitip, Kanamat terezege başın

salğandı.

-Kasbot! dedi, bizge bolur bolğandı,

Tögeregibiz kara çavkadan tolğandı.

Ay Kasbot, kerti boldu bizni tüşübüz,

Kolay bolmadı konakbayda işibiz.

Toğuz ok tiygendi, Kanamat seni başınga.

Kara kün keldi Aliyni cigit çaşına.
Ne bolğandı belingde kara kamanga?
Mıying çaçıldı üyde eşik kangağa.
Protokolungu kanıng bıla cazalla,
Kabırıngı da Karabağanada kazalla.
Ebzelanı tulpar tuvğan Kanamat,
Kabırğangda bardı artık iyeging.
Seni kanıngı bu itlege kurutmaz
Artingda kalğan singar ulan süyeging.
Carğan dokturla seni başıngı sılayla,
Tişirıvla, türsününge karap cılayla.
Amğatada talay cılnı çaşadıng,
Maral, kiyik terileden koş etip.
İtden tuvğan Tüllü uluna nek ışanding?
Ullu köllü boldung, canıngı boş etip.
Uçkulanda murdar itle çaşayla,
Uyalmayla, adam etle aşayla.
Koçhar ulu, Kanamatnı öltürüp,
Patçahdan çın, savğa, aşav aladı.
Murdarlığı üçün medal tağadı.

Öldü ketdi, Ebzelanı Kanamat,
Tulparlığıng art kününge caramad.
Egeçing cok közleringi cumarğa,
Duniyada senden carlı kim bolur.
Anang cokdu ölügünge cılarğa,
Taş da seni buşuvungdan kül bolur.
Atang cokdu ıshatıngı kurarğa,
Karnaşlaring uşaydıla tuvarğa.
Ma, kördüğüzümü Hacı Bekirni etgen itligin?
Hacı Umar, ala bar soyğan kiyigini cipligin.

ORUSBIYLARI¹⁶

(EKİNÇİ EMİNA)

Orusbiyları ulla tar Başhanda çaşayla.
Ala köçdüle Şam Teberdige çaşarğa,
Muñu tüzünde buday sürdüle aşarğa.
Sürgen budayların caratñan Allah aşatmad,
Şaħar Teberdide bulanı uzak çaşatmad.
Kar ertde cavdu Muñu başı çatlağa,
Emina kirgendi Orusbiyları kartlağa.
Emina töldü bu, türlemegen öletdi,
Akıllı başları teyri sıñır etdi, teletdi.
Nellay igileni ol, cer beşikge böletdi,
Ullu Teberdini buz urğan kibik söl etdi.
Ölgenleribizni eltip bastıralla çavulğa,
Eminadan kaçñanı koymay sanayla gâvurğa.
Kaçmağız, köçmegiz, emina kirmegen el cokdu,
Oy duniya üsünde Allah körmegen cer cokdu.
Şıyıñdan ürenebiz biz, iyman ıslam şartlağa,

Akılını soruğuz, nığışda olturğan kartlağa.
Akıl sormayın biz eminadan kaçhanek,
Teberdiden Goşayañ sırtına çıkhanek.
Men tuvarlanı oy ertden çıkğa kıstadım.
Andan kaytınçı eki balamı oba etdim.
Köp çaşamazğa oy Allah bıla toba etdim.
Tohana allı oy cılan cırmaz hans boldu,
Oy, künallına eki ilâçinim tas boldu.
Kelemet kızı oy bolur sora Hanbiyçe;
Ölür töşeginde ma bılay aytıp soradı:
Oy, atam-anam, meni karnaşlarım kaydalla?
Allah Bekmırzağa oy kalmaz avruv bergendi,
Caş Alhazbiy de oy cılığa ketgendi.
Eşekle atla oy erkin kirip aşayla,
Aba Biyçeni gin, sohan, sarsmak baçhasın.
Kördemçi kazakla kirip ülüş ülüş etelle,
Alhazbiyni cıylğan altın açhasın.
Oy kar cavğandı Muñu başı çatlağa,
Orusbiylanı biy Bekmırza öldü ese
Kimle minerle meker tamğalı atlağa?!

A P S A T I¹⁷

Oy amanla, tınılağız Apsatını küyüne,
Biz barabız çomart baynı üyüne.
Oy amanla, ertden bıla ertde turuğuz,
Acallığa savut saba kuruğuz.
Cuğuturla endirtgin kün allına bıkiğa.
“Orayda” ete, biz cıyım dıkla cıyıldık,
Kele kelip, altın etegiñe sıyındık.
Altın etegiñe cıyıp saylağın,
Avur sögünçü költürtüp bizni kıynağın.
Karaybız da köp malını körebiz,
Aladan bizge bermey esen açdan ölebiz.
Apsatını bardı, sansız sanavsuz malları,
Köp malından bizge ülüş etsen a.
Biyle, bayla birer kısır iynek soydula,
Biz carlılanı saña ülüşge koydula.
Tav tekeni karantıhası car kibik,

Anı karın cavun açdırğın bizge, kar kibik.

Apsatını bardı üç ulu,

Bek çomartdı anı kiçi ulu.

Kiçi ulunu atı Dıgılmay,

Athanıbiz bir atlamasın, ciğilmay.

Ayak kıyınımız bu kayalada kalmasın,

Athanıbiz ciğilmayın barmasın.

Apsatını bardı sarı çaçlı kızları,

Ketip baradı köp malını ızları.

Tavlarını başı bolur belden kar,

Tavnu başında bergin bizge ölür sav.

Beririni mıçımayın beri et,

Bermeziği köz körmezça kerı et.

Berir künüñ savup alğan süt kibik,

Bermez künüñde aylandırasa it kibik.

Kart tekeni koltuk artından ok tiysin,

Ayazısın, ariv, çımmak kün tiysin.

CAĞAYLANI MAYIL¹⁸

Karasavut tıyınçlıdı sırma kümüşge,
Calçı boldum men Botaşlanı Ünüsge.
Bergi Gumğa tebregen edim orakğa,
Başım kaldı Ullu Karaçayda comakğa.
Küzgü aylada tebregen edik hayırğa,
Kara kün kелgendi Cağaylanı Mayılğa.
-Oy, atam canım, sanga hapar aytayım,
Aytayım deyme, körgeñ tüşüme kaytayım.
Keçe cuklap allay bir tüş körgeñme,
Başbızğa caramağan iş körgeñme.
Atam, biz bugün biraz sabır bolayık,
Colğa çıkmay, carlı üyübüzde kalayık.
-Ayhay kızım, carlığa işlemey kün cok,
Baş keçindirgenden sora anga üy cok.
Biz bara edik bir arbağa cıyılıp,
Oy, ketgeñ edik ullu Kobannga kuyulup.
Ünüs ögüzlerin közü kıymay berirge,
Ürenmegen emilik uvanıkla berdi bizge.
Tebregen edik baş keçindirirge, kuanıp,

Kuyulduk Koban şorkalağa, bara barıp.
Koban suv bir tengiz boldu, terk boldu,
Ariv Süyümnü anda çaşar künü köp boldu.
Ol eki uvanık bir şaytan boldu, cek boldu,
Bizni arabızda davur kırık köp boldu.
Alğın kibik men işarmayma külmeyme,
Atam Mayılını nek kuturğanın bilmeyme.
Carlığa işlemey kün cok, dey, sebep boldu
Altı başlı üydegisin Kobannga kuyarğa.
Ariv Süyüm can berdi, suv túbünde termilip,
Adetde ölmedi, kelin otovlada kerilip.
Özüv tüymeleringi anda hur çaşla teşelle,
Kutas çaçını oy, suv şındıkla emelle.
Suv süyerdinle ariv sıfatını marayla,
Can çaçlarını ağaç tarakla tarayla.
"Barmayık", dedim, col kuvandırmanın angılap,
Osiyat etdim, suv şındıklağa tıngılap.
Amal bolmadı birbiribizni körürge,
Kişibiz kalmadı ıshatıbızını berirge.
Suv túbünde bir erşi canıvarla çaşayla,

Elbız toldu aç çıavdan, kavgadan.
Tolu üyür edik, Kobannga ketdik kuyulup,
Sizge cetmesin bu bizge cetgen kıynlık.

Elbız toldu aç çıavdan, kavgadan.
Tolu üyür edik, Kobannga ketdik kuyulup,
Sizge cetmesin bu bizge cetgen kıynlık.

Elbız toldu aç çıavdan, kavgadan.
Tolu üyür edik, Kobannga ketdik kuyulup,
Sizge cetmesin bu bizge cetgen kıynlık.

Elbız toldu aç çlavdan, kavgadan.
Tolu üyür edik, Kobannga ketdik kuyulup,
Sizge cetmesin bu bizge cetgen kıynlık.

Elbız toldu aç çıavdan, kavgadan.
Tolu üyür edik, Kobannga ketdik kuyulup,
Sizge cetmesin bu bizge cetgen kıynlık.

KEMİSHAN¹⁹

Ertde sayın men ertde turup karayma,
Teberdi başı, oy buzlu miyik tavlğa.
Ölgenle kelip Kemishan, seni almazla,
Berlik tüyölme men, duniyadağı savlağa.

Kökde barğan ilâçin kelip konngayed,
Üygüznü allında miyik eşilgen çalmanğa.
Ariv Kemishanım avruydu, öled desele,
Cangız canımı coyarem anga darmanğa.

Ah, Kemishan, arivluğungu men aytsam,
Keçeleni carıthan ay tolğanlay.

Oy, sen arivnu ızından sinap karasam,
Kümüşçüle, ak kümüş kanga conğanlay.

Meni arivum, eki kaşığı men aytayım,
Taza kümüşge bir karasavut urğanlay.
Kemishanım, eki közüngü köreme,

Kıbıladı eki carık culduz cannganlay.

Cayaklarını, çıdayalmayma aytmayın:

Kınadan kızıl, şeker tatıvlu almalay.

Kökregingde eki seyirlikçik köreme,

Subay terekge eki kök kögürçün konnganlay.

Ah, süymekligim kelip tüyülgendi arivum,

Cüregimde canım cürügen tamırğa.

Bu avruvdan men avrup öle tebresem,

Kemishanım kesi kelip salsın kabırğa.

Kemishan, seni kesim bağalı etgenme,

Barmağınga da bir altın cüzük işletip.

Manga kelmeseng, seni bay caşla alırla,

Arbazingda toru horala kişnetip.

ZARİYAT²⁰

Kalay arivdu, Süyünçlanı Zariyat,
Etgen işingi uşatmayt zakon bıla şeriyat.
Suvğa canaşadı Süyünçlanı üyleri,
Sizge aytayım Zariyatnı küvlerin:
Men ertden bıla oy, kesim turğanem.
Eki rekâğat suvap namaz kılğanem.
Kiyimlerimi çırmay kuçağıma cıyğanem,
Elte barıp suv şorkalağa kuyğanem.
Dariy kölegimi men közlerime çırmadım,
Izı bıla men barğan suvğa çingadım.
Men barama suv şorka sayın sekire,
Atam Temir suv ızın keled öküre.
Meni cavumu öge anası bolğayed,
Seni başıngı barğan suvğa atdırır.
Tiyre honşunu suv ızına çapdırır,
Ölügüngü kum túbünde catdırır.
Erge bar deyle, men erge barlık tülme,
Barlık çaşımı kesi közüm bıla körgünçü,

Arbazıma hora tayla kirginçi,
Öksüz karnaşım, sekirip atha minnginçi.
Candetli bolsun, Süyünçları Zariyat.
Nakut nalmasdand altın kâmarıngı taşları,
Sen ölgenli kara kiyip turalla,
Ullu Malkarnı kızdı aybat caşları.

MAVKA²¹

Atası:

Kele kel kızım, kel anga kızım,

Ullu Holam elge barayık kızım.

Men Holam elge barıp kelgenme,

Anda çaşar mekâm alıp kelgenme.

Kartlarına da men söz bergenme,

Küyövlük çaşnı saylap kelgenme

Kızı:

Oğay atam, oğay atam!

Sen Holam elde kalay çaşarsa?

Üyüngü canında aşlık üyüng bolmay,

Aşlık üyüngen sen aşlık kuymay,

Arbazinga da kanatlı koymay.

Kuru mekâmlağa kirip çaşamazsa,

Alanı içinde aşaring bolmay.

Karıvsuz çaşayd elleri atam,

Zıbir kabırğalı cerleri atam.

Ziğır sabanlada orak oralla,
Tobuklarına castıkla baylap;
Sen alay bıla meni eltalmazsa,
Ol Holam elden küyövlük saylap.
Ziğır sabanlada men orak ormam,
Küyövlük çaşnı da men sanga sormam.
Orak orğannga külte baylarma,
Küyövlük çaşnı kesim saylarma.
Alaşa calın üyleri atam,
Aylanç buylançdı colları atam.
Otundan cokdu ongları atam.
Kızını kıyınılısı Holamğa atam.
Közlev közlevge suv bermez, atam,
Holamda kelin kün körmez atam.
He, voroda, vorada raşi Mavka.

Atası:

Kele kel kızım, kel anga kızım,
Biz tav ellege barayık kızım.
Ala tav havada çaşayla kızım,
Kara kozula aşayla kızım.

Carlını, açnı toyduralla kızım;
Mollağa soğum soyduralla kızım.
Bereket çaşayd üyleri kızım,
Tınglıklı ketet künleri kızım.
He, vorada, vorada raşi Mavka.

Kızı:

Oğay atam, oğay atam,
Men tav ellege baralmam atam.
Men ala bıla kalalmam atam.
Ala birbirlerin süymeyle atam,
Duniyadan hapar bilmeyle atam.
Alanı bilgenleri, koyları atam,
Keçeden keçege toyları atam.
Tang alasında toydan ketelle atam,
Biribiri sözün bir bek etelle atam.
Kartları eşekge minelle atam,
Caşları anga külelle atam.
Kızları çuba kiyelle atam,
Katınları oramğa siyelle atam.
Kele kel atam, kel süygen atam,

Biz tüz ellege barayık atam.

Ala kenj cerlede çaşayla atam,

Da, bazar hantla aşayla atam.

Ala birbirlerin süyelle atam,

Duniyadan ħali bilelle atam.

He vorada, vorada raşi Mavka.

Atası:

Oğay kızım, oğay kızım,

Sen tav elleden ħapar bilmeyse.

Men tüz elleni bileme kızım.

Aladan saña ħapar aytayım:

Kaşda soğumğa tavuk keselle,

Cılına deri şorpa etelle.

Gabu boladı çaşları kızım,

Çıgır kutukdu başları kızım.

Sıgın salalla otha otunnga,

Kalay barlıksa çıgır kutukğa?

Biz tav ellede küyövlük alayık,

Sen razı bolsang arı barayık.

Sen arı barsang erge barlıksa,

Alay bolmasa üyde kallıksa.

He, vorada, vorada raşı Mavka.

Kızı:

Oğay atam, oy, oğay atam,

Men tav elleden küyövlük almam.

Gacilik, kahmelik manga ayılmağand,

Da erge çıkmay, men üyde kalmam.

Kökde barğan köksül kögürçün,

Aylanıp kelip ındırğa konad.

Har kim da birça ariv bolmaydı,

Cüreging süygen, bir ariv bolad.

Kesi işlerimi manga boşlasahg,

Seni çaşavungu rahat eterme.

Alay bolmasa, meni süygen atam,

Süygenim bıla kaçıp keterme.

He, vorada, vorada raşı Mavka.

ALİYNİ KÜVÜ²²

Partabağına kümüşdü deyle

Tilesem manga bermezmi

Aliyim bolcal salıp ketgendi

Ol bolcalına kelmezmi

Allay hucusuna boşuna kalsın

Atang Sülemenni malları

Kan bıla ırhım bolğandı deyle

Carlı Aliyimi salları

Bir köp malla sürüp ketgenem

Bir ağaç üyge cetgenem

Tonovçulanı karap körgenley

Bir köp sağışla etgenem

Sağış a ete sağış a ete

Uşkogum tüşdü esime

Allahdan sora nögerim cok edi

Men köl eteyim kesime

Allay hucusuna boşuna kalsın

Atang Sülemenni cılıksı

Aliyimi alıp keledi deyle

Kiçi-Balıkni ırhısı

Kaçda bitgen küzlük sabanla

Aliyimi atı aşasın

Aliyime bolluk bolğandı Sülemen

Kalğan caşların caşasın

Karağan halkdan ıylııp koydum

Aliy kayğı sözünge barırğa

Süygen tenjeringden bolğa em Aliy

Tutup seni kabırına salırğa

Seni kabırına alay salırem

Alling kıbılağa aylanıp

Aliyim a keledi deyle

Kara camçısına baylanıp

Üygüznü artında köget terekle

Anda bişmeymille baliyle

Aliy Aliy dep a esime salalla

Aman çeçek kırık sabiyle

İngir ala bolsa bir bek kuvana em

Allıbiz kaphaktan örleseng

Kadetdi deyle sözüngü etelle

Aliy atınga minip tebreseng

Şahar dokturla bir bek carayd deyle

Avruğanlağa bağarğa

Darman a capırak bolğa em Aliy

Caralarına çağarğa

Aliyim a men a kaptal tikgenem

Keşemerleni morunnan

Aliyni da saylap hoy hoy alğan em

Süygen tenglerini onunnan

Partabağına kümüşdü deyle

Anı bezgileri altınnan

Canım a çıkıncı keterik tüyölme

Aliy kabırncı katınnan

HAMZAT²³

[JAPON URUŞHA BARĞAN DUVUTÇU CAŞLANI CIRI]

Akbaş da ariv kümüş kamala,

Karaçay caşlanı belinde.

Oy tolu üy bolsun Hacimurat,

Bılay çıǵıp ketgen elinde.

Bizni mindirdile, bizni mindirdile,

Meşinanı artı bölgenşe.

Kelmegiz caşla canazı cokdu,

Japon kazavatda ölgenşe.

Duvut tavlada cayılalla endi,

Hamzatnı kütgen malları.

Allahğa amanat bolsun caşla,

Hamzatnı kırǵıy salları.

Salam aytıǵız a marca caşla,

Asiydalanı ol aşhı Aliyge.

Közüm karay ketip barama,
Ariv Zabithan bıla Habiye.

Bizni mindirdile, bizni mindirdile,
Eki arşın çıkhan kazak atlağa.
Anam Paçahannı amanat etgenme,
Duvutda çaşağan esli kartlağa.

Pomoşnikle barıp, carlı Hamzat
İshavat başından kелgendi.
Anar Paçahan neçik tavkel katın
Elge cürek razılık bergendi.

Ayşatnı salğan hotası, riyra,
Tobuğundandı anı kartası.
Hacimuratnı barma koyuğuz,
Kağıthı kol salğandı atası.

Közüme körünedi, körünedi,
Duvutda tavlani başları.

Teyri mıdañ mıdañ ketip baralla,
Karaçaynı çörçek caşları.

Karaçay caşla ketip baralla
Postnu boynuna olturup
Egeçij Usta cılaydı Hamzat
Közlerin cılamukdan tolturup

Anam bayrım keçe, oy bayrım keçe
Bir a saldat kiyim kiygenme.
Duvut a tavladan arı avğallay,
Men a ölürübüznü bilgenme.

Bizni mindirdile bizni mindirdile,
Oy meşina bıla kayıkğa.
Bizni künübüz kışa cetgeyed,
Ma Tavkan bıla Nayıpğa.

Men ölürümü bilgenem caşla,
Duvut tavladan avğanlay.

Ölürge bir de termilgenem,
Biyçe Zabithandan kol cuvğanlay.

Canaldılanı subay Hamzat,
Savutha caraşhan beling bar.
Abayhanlanı tavkel Hacimurat,
Cav bıla uruşur kölüng bar.

Biz de barabız, teyri barabız,
Ma kazavatha kavğağa.
Eki öksüznü berip iydigiz,
Sarı gâvurğa savğağa.

Abayhanlanı tavkel Hacimurat,
Patçah anga ulluluk berge ed.
Canaldılanı subay Hamzat,
Savluk esenlik bıla kelgeyed.

Egeçing Usta cılaydı Hamzat,
Oy tereze tübüne soylanıp.

Anang Paçahan a çaçın başın cırtat,
Bergen sözüne sokuranıp, oylanıp.

Tang atmağallay kan çaçıladı,
Kıtay tavlada buzlağa.
Menden a salam aytığız,
Cangı kelinle bıla kızlağa.

Carlı Hamzat can beredi, anam
Kıtay tavlarına olturup.
Akğan kanı ırhı bolup ağadı,
Ullu özenleni tolturup.

Allay kan baradı, kan baradı,
Ol teşikleden sekirip.
Bizni da caşla can bere turalla,
Ma kara kalla kekirip.

Japon askerle seyir bolalla,
Kara acirimdegi kaşhağa.

Karnaşın Hacibekir kol uzatat,
Abıçardan kelgen açhağa.

Türsün kağıtımı iygen edim anam,
Töben canıbizda Aliyge.
Közüm da karap ketip barama,
Taħir kızı ariv Haniyge.

Bernele kibik a anam tigeyedi,
Kölekle bıla könçekle.
Bu eki öksüzge duvağı bolsun,
Kökde barı, sıylı mölekle.

KOBANLANI KOY BÖLEK²⁴

Oyt, oyt, aman çaşla!

İtleribiz Gara avzuna ürdüle, oy ürdüle,

Oy ebizele çabıp a Kobanlanı

Koy bölekni sürdüle,

Ullu Karaçayğa açi kuvğun iydile.

Oyt, oyt, canım çaşla!

Kobanlada açi salañ tartıldı, oy tartıldı.

Oy, Kobonlada canım, ullu kabak açıldı.

Oyt, oyt, canım çaşla!

Kocaklanı Salatgeriy han atlı, oy han atlı.

Ol künlede canım, ol uçan kuşdan kanatlı.

Oyt, oyt, aman çaşla!

Barlığbiz eniş tuldü, örüdü, oy örüdü.

Bizni körgenibiz canım, it gâvurlanı zorudu.

Oyt, oyt, canım çaşla!

Bügün cavdan korkup artha kim kalsa,

Anı anasından oy içgen sütü haramdı.

Oyt, oyt, aman caşla!

Güröldeydi Barabannı kayası, oy kayası.

Bolup kala şoybuz, canım, bölek koynu zayası.

yilmaznevrulz.net

TAVKAN²⁵

Süymeklik avrur alay alğandı, meni sabiyleyin caşlayın,
Tıñılağız halal tenglerim, tariğivumu ayıp başlayım.

Meni tariğivum ol edi, süymeklikni va halından,
Men ayıayım siz tıñılağız, ol kul Tavkannı allından.

Ey "Tavkan, Tavkan" deyle oy alan, Tavkan tavlada cürüvçü,
Tavkannı atası da Sosu Mahamet, Tavkannı artından sürüvçü.

Tavkan tavlağa ketgendi alan, tav kiyikleni marağa,
Keligiz kızla barayık ay avrurung, Tavkannı allına karağa.

Meni süygenim Tavkan bolğandı, tav kiyikleni maravçu,
Seni süygenli kesim bolğanma, kelir coluğa karavçu.

Karavçu kesim bolğanma Tavkan, ol sen cürüvçü collağa,
Men seni bıla tüşüp kalğayem, tavlada teren kollağa.

Arğı tavlada tubanla Tavkan, bergi tavlağa konalla,
Kelip katinga oltursam Tavkan, oy uşağıvsuz sunalla.

Ay Tavkan ete da toy ete oy alan, atamı üyün kuv etdim,
Birevnü havle, halek caşı üçün, men sanlarımı suv etdim.

Üsüngdegi da altın tüymele, kümüş okadandı cağası,
Arabinallah, satıp alır edim deyme, ne bolur bu caşnı bağası.

Men aksıl kalpak eter em deyme, ol kiyse edi başına,
Tiley barır edim oy, aşnı atasına, ol alır ese caşına.

Men aksıl başlık eterem tabu, ol kışsa edi başına,
Cılap barır edim anı anasına, ah alır ese caşına.

Men kalendorğa alay karayma, kaňa peçni va içinden,
Tavkanımı eki körgenem kızla, ol kobuzumu küçünden.

Kolumdağı kobuzum Tavkan, ak kümüşdendi tiyeği,
Men a Tavkannı süymey neteyim, ħora atħa uşaydı süyegi.

Kolumdağı kobuzum oy avruvung, it küçüknü uluthan,
Biyağı Tavkan köreme, toyda bilegin kabulthan.

Çegetlede alay kütüledi, Tavkannı ençi malları,
Çerkes abezekge bir ariv baralla, kurusun subay salları.

Meni ayağımda çurukla, ah ayağıma boş bolad,
Abezekge bilegimden tutsa, carlı cüregim hoş bolad.

“Kuldu, kuldu” va deyle de kızla, Tavkannı sıpassız etelle,
Tavkanım kirgen toyladan, carlı tavbiyle callap ketelle.

Tavkannı eki kara mıyığı, oka halını burğanlay,
Men anga seyir tansık boluvçem, katımda oturup turğanlay.

Ah, ay katında bir culduz alanla, ol aydan alğa batadı da,
Tünene keçe bizdeyed Tavkan, bügeçe kayda catadı da.

Tavbiyle takğan sıylı nağanla, aladan birin alsang a,
Bek ozğan işing cok ese Tavkan, bügeçe da bizde kalsang a.

Tavbiyle takğan nağan görohla, aladan birin allıkma,
Har aytğanımı eterik eseng, bügeçe da sizde kallıkma.

Arğı özenge kün tiymeydi Tavkan, men kün tiygenge barrıkma,
Malkarlı bıla sen turluk eseng, bolcalnı kenngesallıkma.

Bolcalnı kenge men salsam Tavkan, kimle cürütür cuvabın,
Eki süygenge sebep bolğannı, aytıp aytalmayla suvabın.

Teberdide va ulla toy alan, men ulla toyğa barlıkma,
Başingı amalın kör gâvur gaci, kiçi egeçingı allıkma.

Ah, ay katında bir culduz, ol ayğa bıçak bileydi,
Tavkannı közün kara kan cuvsun, endi egeçimi tileydi.

Tübüngdegi toru atıng seni, calkası uzun savrusun,
Meni termilte turğan Tavkan, Orus avruvdan avrusun.

Küzden allın kelge ed Tavkan, seni bashang bıla seneging,
Kirlenmeyin alaylay kalsın, ceteven tikgen köleging.

Ah, mennen alğan a dariy kolcavluğung, ol otha tüşüp küyerik,
Bir aman aman a karğadım oşayma avzuma talav tiyerik.

Sen küz biçende da toylada aylanasa, kış ne salıkça malınga,
Açuvlu künümde da karğağan bolur em, kurman bolayım canınga.

Açıklamala

¹ **Goşayah Biyçe bıla Kanşavbiy** atlı halk cır, 13-çü ömürden beri tölüden tölüğe ozup kelgen bir çaşav haparnı üsünden etilgendi. Aytıvğa köre, Karaçaylıları ataları bolup kabil etilgen Karçanı cangız bir kızı bolğandı, anı da Kırımşavkhal atlı kırımlı bir biy bıla üylendirgendi. Bir kavumlağa köre, cırda atı ayılğan çaşla Kırımşavhalnı çaşlarıdıla, bir kavumlağa köre da Kırımşavhalnı çaşı Bekmırzanı çaşlarıdıla. Bizge köre da Bekmırzanı çaşları bolurğa tıyınçlıdı. Dudalanı Mahmut cırda angılatalğan çaşavnu 1630-1664 cılları arasında barğanın, bu közüvde Orus askerni Dağstanga kirgenin şağat etip belgileydi. Neçün desek, Kanşavbiyni ölgeni bu uruşladan birinde bolğandı. Alay a Karçanı çaşağan zamanı, Kabartılıları Bahsan ayağına cangı kelgen közüvlerine (15-çi ömür) kelişedi. Bu belgilevge köre, Goşayah Biyçe cırnı 550 cıllık bolğanın aytırğa bollukdu. Bügün Karaçayda bolğan Goşayah-Kalanı işlengenin 17-çi ömürden eskilege barğanında işek çokdu. Bılayğa salınan tekst, Aliyları Umarnı "Kafkas" atlı kitabında ayılğanla bıla Ramazan Karçanı arşivinde saklangan tekst, dağıda ["Karaçay Poezianı Antologiası"=KPA] atlı 1965 cılda basmalangan kitapğa salınan tekst bıla tengleşdirilib alay basmağa hazır etilgendi. Ramazan Karça 2 agust 1978'de cazğan mektubunda cırnı haparnı kışası bıla belgiley "Bu tragedya "Kafkas" atlı (orusça) jurnalda, 1880 cılda em nazmu em da hikâya/hapar halda basmalangandı. Dağıda, ayılğan hapar/hikâya piyes formu bıla caraştırılıp Kabartay-Malkar tiyatročuları kolu bıla Nalçik'de sahnağa salındı" dep bilgi bergen edi.

² **Candar** atlı halk cırnı bılayğa salınan tekstin basmağa hazırlağan közüvde, Ramazan Karçanı arşivinde saklangan tekst bıla kalmay, 1960-lı cıllada İstanbulda basmalangan Birleşik Kafkasya jurnalğa salınırğa dep iyilgen tekstden da hayırlandık. Munu bizge, Batçaları Hızır cibergen edi. Alay a jurnalnı basmalanganı tohtağan sebepli basmalanmay kalğan edi. Men anı kesi arşivimde saklağan edim. Hızır Ekinçi Dünya Uruşnu közüvünde germanlılağa cesir tüşgen karaçaylıladandı. 1948 cılda Turkiyağa ötüp Çifteler atlı rayon şaharğa cerleşgen edi. Oğarıda ayılğan eki varyantğa 1969 cılda Moskvada basmalangan ["Karaçay Halk Cırla"=KHC] atlı kitapğa salınan varyantnı da koşduk. Hızırnı varyantın tamal etip anda bolmağan tizginleni kalğan varyantlardan alıp tekstni bütövledik. Bılaylık bıla bılayğa salınan tekst ortağa çıkdı. Candar atlı halk

cır, usta cırçılanı avzu bıla bugün da cırlanıp turadı. Alamat makamı bardı. Cırnı em ayausuz 200-300 cıllık bir tarihi bolğanına işek çokdu. Bir kavum izlemçile Candar cırnı Bağır ulu Kasbot caraştırğandı, dey esele da munga iynangan kıyındı. Alay a Kasbotnu bu cırnı alamat cırlağanına söz çokdu. Cırnı caraştırılğanı Karaçaylıla İslam dinge kaytğandan alğa bolurğa kerekdi. Kâba, Huseyin degence müsliman atlanı artıdan koşulğanına işek çokdu. Neçün desegiz, Kafkaz halkla İslam dinge kaytğandan sora çabıvulla uzaymay tarkayğandıla.

³ **Tatarkan** Karaçay-Malkar halknı içinden çıkğan em ayılğan cigitleni biridi. Cırnı, adamnı uçundurğan bir makamı bardı. Zaman canı bıla Candar cırdan eski bolğanın ayırğa tıynçlıdı. Bılayğa salıngan tekst Ramazan Karçanı atasından köp ıngılap esinde tutğan tizginle bıla "KHC" kitapğa salıngan tekstden bütövlengendi. Tamal tekst ayılğan kitapdağı varyantdı. Alay a bu tekstde Tatarkannı cigitligin suratlağan tizginle igi saklanmağandı. Sözüçün Tatarkan, çabıvulçulanı ızından çabarğa tang kesekni murukku etip turğan elçileni ayıplap alay aytadı: "Sürülgen mallarığıznı, ırışığıznı koysağız da tutmak etilip eltilgen tişiruvlarığız bıla sabiylerigizge kalay çıdadığız? Curtubuz üçün, analarımız bıla kızlarımıznı namısları üçün canların ortağa salıp uruş etalmazlıkla ızlarına kaytsınla, kalğanla meni bıla kelsinle" dep bek katı söleşedi. Alay a bu sözleni cerin tutğan tizginle tekstde belgili bolmay kalğandı. Köpürü oyulğan Ishavat suvğa kelgenlerinde, Tatarkannı aytıvluk bir amal bıla suvnu ozğanı da boluşlusuçıa suratlanmağandı. Bu bölümlede unutulğan tizginle bolğanı belgilidi.

⁴ **Uvçu Biynöger**, bilingen em eski cırladan biridi. Tekstde atı ozğan **Apsatı**, karaçaylıları mecus közüvlerindeki uvçuluk teyrilerini atıdı. Alay a artıdan "Apsatnı ashak kızı Fatima" degença müslimanlık bıla baylamlı motifle da koşulğandı. İşni barğanı, tekstni tili cırnı bek eskiligin körgüzedi. Cırnı makamı aytıvluk derça alamatdı, ejivu da alaydı. Ejivçula em azdan cırçı çaklı ariv tukum kulluk eterge kerekdile. Bılay bolmasa cırnı tatıvu bıla ıngılağan kıyındı. Karaçay-Malkar cırlanı em belgili ençiligi, ömürleden beri cırlanı makamları unutulmay usta cırçılanı avazı bıla cırlanıp kelgenidi. Künübüzde oğuna bu cırlanı eski coruk bıla alamat cırlağan adamla köpdüle. Biynögerni bılayğa salıngan varyantı Ramazan Karçanı arşivinden alıngandı. Ayılğan tekstni, Kazan asıllı Türk alim Prof. Saadet Çağatay Ramazan Karçanı razılığın alıp 1953 cılda "Fuad Köprülü Armağanı-İstanbul, 1953" atlı kitapğa salgandı. Çağataynı belgilegenine köre tekstni bir kavum tizginleri esgikdi. Munu kibik (1,5,21,24,68) tizginleni kafiyeleri/rifmaları da birbirlerine kelişmeydi. KHC bıla KPA atlı kitaplada basmalangan tekstlede ayılğan kıyavla bizni tekstibizden da köbdü. İzlemçile başha etip karasala bu kıyavlanı körlükdüle.

⁵ **Gotman ulu İlyas** atlı halk cırını biz basmalağan varyantı Ramazan Karçanı arşivinden alıngandı. Ramazan, kesi kol cazıvu bıla cazılğan teksni túbüne bu notnu salğandı: "Bu tekstni Germanyada Abuk ulu Hubiy bıla Halköç ulu Çağafardan cazıp alğan tekstlerimi 1951 cılda Ankarada tintip bütövlegenme". Biz da anı türlendirmey "Birleşik Kafkasya" jurnalını 11-çi sanında basmalağan edik. Bılaydağı tekst, ayılğan jurnalda basmalangan tekstdi. KHC atlı antologiya kitapda **"Gotman ulu İlyas"** atlı halk cırını karıvsuz bir varyantı bardı. Ol varyant Mingitau jurnalını "Eski Cırla" atlı ençi sanına da salıngandı. İzlemçile alağa da karasınla. Biz basmalağan varyantını kalğan varyantlardan macal bolğanın aytırğa bollukdu. Bu cır, künübüzden 110-120 cılnı alğa ozğan bir işni üsünden etilgendi. Ademeyni başhartıvu bıla slavyan kazaklağa çabıvulğa barğan bir cigitni dramatik haporın angılatadı. Karaçay-Malkar halk cırlada çabıvulğa bağan cigitleni ahırı igi bolmaydı, canları da sürgen malları da çok bolup kaladı. Aznavurda da turum alaydı. Gotman ulu İlyasını kadarı da kalğan çabıvulçulağa uşağandı.

⁶ **Aznavur** adlı uzun halk cır da Ramazan Karçanı kolu bıla cıyıştırılıp cazıvğa köçürülgendi. Alay a Ramazan ayılğan cırını kimden ne da kimleden cazıp alğanını üsünden cuk cazmağandı. Bizni kolubuzdağı tekst 1951 cılda Ankarada daktilo meşına bıla cazılğanına köre, tekstni Türkiyada çaşağan karaçaylılardan alınganın aytırğa bollukdu. Karaçay-Malkar'da endigege deri basmalangan antologiyalada Aznavurnu dramatik ahır çabıvulun ayğaklağan bir cırğa túbemedik. Biz körmegenlikge başha jurnal ne da kitaplada basmalangan da bolur. Ayılğan cır birinçi bolup 1998 cılda "Birleşik Kafkasya"nı 14-çü sanında basmalangan edi. Bılayğa da ol tekstni salabız. Bu eski cırda suratlangan haporğa köre, Aznaur çaşlık cılların ozğan bir cigitdi. Çabıulğa barğanın da koyup kesi üyünde, kesi kıyını bıla tauşsuz-tüyüşsüz çaşarğa küreşgen birevdü. Künnü birinde Kabartıdan bir bölek çaş adam kelip Aznaurnu başçılığı bıla çabıulğa barırğa talpığanların aytadıla. Aznaur barırğa izlemegenin bildirse de çaşla birda bek kadalıp tileydile. Ol da atası bıla biyçesini razılığın alıp alağa koşulurğa innet etedi. Atası razılık berse da biyçesi razılık bermeydi, andan ozup karğağan da etedi. Bolsa da kabartılı çaş biyleni haterin körürge onov etip çabıulğa çığadı. XIX-çu ömürde cürügeni bilingen cırda, çabıulda ozğan işle boluşlusuçı suratlanadı. Aznaur da kabartılı çaş biyle da noğaylılardan sürgen malların cukğa da caratalmay kesi canlarından boladıla.

⁷ **Zağostok ulu Çöpellev.** Ramazan Karça, Zağostok ulu Çöpellev cırnı 1951 cılda kesi kolu bıla cazğan tekstin manga cibergen edi. Teksni túbünde bılay cazılıp edi: "Men bu varyantnı köp tekstleni tintip, tengleştirip Ankarada çaşağan közüvümde bütövlegen edim". Alay a cazıp alğan adamlarını üsünden cuk aytmaydı. Tüzlüğü, bilimge bergen sıyı bıla tanılğan Ramazan Karçanı, uruşlada, cesirlikde, kamlada em da Türkiyada çaşağan zamanlarında birgesine cürütgen kağıt-kalamı bıla tögereğinde tanığan adamlarından eski cırlanı üsünden eşitgen tizginlerin kaldırmay not etgenine işek çokdu. Artdan bılanı barın allına salıp tintip, tengleştirip cırnı bütövlerge küreşgenin aytırğa tıymıçlıdı. Zağostok ulu Çöpellev cırnı tekti da bılaylık bıla ortağa çıkğandı. Tekstde ayılğan hapardan ozğan işni İslam dinge kaytğandan alğa cürügeni belgilidi. Bılayda da çabıulğa barğan cigitni haparı suratlanadı. Zağostok, Guçça degença atla bek eski zamanda cürütülgen atladıla. Kara uşkok da cüzle bıla cıl alğa cürütülgen bir sautdu. Künübüzden 300 cıl çaklı alğa cürügen bu çabıul Ebzelege/Svanlağa etilgendi. Cırnı makamı da sözleri da bek alamatdı, busağatda da cırçıla anı eski coruk bıla ariv cırlaydıla. "Karaçay Poeziyanı Antologiyası" atlı kitapda Zağostok ulu Çöpellev cırğa túbemedik. 1969 cılda basmalangan KHC kitapnı 74-çü betine salıngandı. Alaydağı tekst bizni tekstibizge uşaşdı.

⁸ **Açey ulu Açemez** atlı eski halk cırda Açemez bıla Kırım Hannı arasında cürügen bir iş suratlanadı. Tekstde atı ayılğan Kırım Hannı Karaçayğa deri kelip Açemez bıla küreşgenine iynangan kıyındı. Anı, sıyı bolmağan bir kırımlı biy ne da mırza bolğanına işek çokdu. Ayılğanga köre Han, Açemezni ariv biyçesine iye bolurğa izleydi. Açemez bıla biyçesi da işni terenge cibermey, ustalık bıla hannı coyadıla. Cırnı, adamnı uçundurup arka ciklerin kaltıratğan bir makamı bardı. Busağatda da anı alamat cırılağanla bardıla. XVI. ömürde caraştırılğanı sunulğan cırnı talay varyantı bardı. Bu varyantlardan birinçi bolup cazıvğa köçürülgen tekst Laypanlanı Hamit bıla Dudalanı Mahmutnu kolu bıla basmağa hazırlangan "Eski Karaçay Cırıla" atlı kitapda basmalangandı. KPA bıla KHC atlı kitaplada basmalangan tekst da alaydan alıngandı. Mingitau jurnalnı "Eski Cırıla" atlı ençi sanında çıkğan beş varyantdan biri da ayılğan kitapladağı varyantdı. Ekinçisin "Materialı i issledovanniya po balkarskoy dialektologii leksike i folkloru" atlı kitapdan, üçünçüsü bıla törtünçüsün ilmu izlem materyalladan, beşençisin da "Malkar Halk Cırıla" atlı kitapdan alınganı bildiriledi. Bizni kolubuzdağı varyant Ramazan Karçanı arşivinden alıngandı. Birinçi bolup "Birleşik Kafkasya" jurnalnı 10-çu sanında basmalangan edi. Ramazan Karça ayılğan varyantnı 1951 cılda Türkiyada **Şıdaklanı İsmail** bıla **Dudalanı Dr. Teñizden** cazıp alğandı.

⁹ **Bashanuk** cırnı teması endige deri ayılğan cırladan başhadı. XIX-çu ömürde caraştırılğanı sunulğan cır, Bashanuk atlı bir caşnı ečki sürüv eterge küreşgen işin suratlaydı. Bashanuk bir bölek ečki alıp alağa karap tebireydi. Muratı ulla sürüv iyesi bolurğadı. Alay a mal avruv tiyip ečkileri kalmay kırılıp kaladı. Bashanuknu tengleri da anı işin selekege alıp ayılğan cırnı caraştıradı. Cırnı teksti Ramazan Karçanı arşivinden alıngandı. Mından başha "Batır Bashanuk" atlı, cigitlikni üsünden etilgen entda bir cır bardı. Ol da Karaçay-Malkarda basmalangan antologiyalağa salıngandı.

¹⁰ **Abayları** atlı cır İslam dinge kayılğandan alğa etilgen cırladandı. Malkarda çaşağan "Abayları" atlı üynü cigit ulanlarını üsünden caraştırılğandı. Kabartı biyleni başhartıvu bıla cesir tutarğa dep Abayları caşları bir oyumlu boladı. Suv çekekni túbü suvda kalır degença çabıul colda çaşavdan üzüledile. Bılayğa salıngan varyantnı 18.01. 1951 cılda Ramazan Karça Çifteler şaharçıkda çaşağan Bayramkullanı Caşdıuv'dan cazıp alğandı. Caşdıuv da Ekinçi Duniya Uruşda germanlılağa cesir tüşgen karaçaylıladandı. Bir da alamat cırlay edi, bir colda men da anı cırlağanın uçunup tıngılağanımı eskereme. Bılayda közge cetgen müslimanlık bıla baylamlı motifleni cırğa artıdan koşılğanı belgilidi.

¹¹ **Hasavka**. Karaçay-Malkar halk adabiyatnı em ariv nazmularından/cırlarından bolğan "Hasavka" bıla anı ızından kellik **Şeyit Umar**'nı cırnı, art közüvlede etilgen ilmu izlemlege köre anonim tülkü, **Bayramukları Debo ulu Küçük**nü nazmularıdı. Ayılğan şayirni üsünden tabılğan bilgile alkın cetişimsizdile. 1772-1862 cıllada çaşağanı sunuladı. Okuvun Dağstannı miyik medirselerinde tamam etip Karaçayğa kaytğandı. Ol közüvdegi Turkiyanı da igi tanığandı. Debo ulu Küçük karaçayçanı tışında türkça, arabça, dağda Dağstan tilleden bir ekisin bile edi. Orus til bıla da tanış bolğanı ayıladı. Ullu Karaçay'da çaşağan şayirni bu eki taushluk nazmudan sora da nazmuları bolğanına işek çokdu. Alay endigege deri bıla kün carıkğa çıkarılmay turadı. Bılayğa salıngan nazmulağa fahmulu cırçıla makam salğandı. Cırları ekisinde da Orus emperyalistleni Karaçaynı teplerge iygen askerlerine karşı Karaçaynı erkinliği üçün etgen kazavatı suratlanadı. Alay a Orus inaralrı askeri Karaçaynı savut küç bıla küçleydi. Nazmulada millet tin, başerkinlik, curt koruvlav degença oyumla alamat em da adamnı uçundurğan bir halda suratlangandı. Artıksız da Şeyit Umarnı atı bıla şöleşgeni adamnı cüregin tentiretedi, tüklerin iyneleçe turğuzadı. Ayılğan nazmula Karaçay-Malkarda köp kitaplada basmalangandı. Türkiyada da talay colda basmalangandı. Biz basmalagan tekstle altılğan kitaplada çıkkan tekstle bıla birdi. Alay a Şeyit Umarda körülgen kesek başhalık, Ramazan Karçanı arşivinden alıngan varyant

bıla bilengen varyantnı törlüklerini tizilgen formundan ortağa çıkğandı. Hasavka da Şeyit Umar da bizge köre, Karaçay-Malkar adabiyatnı em alda sağınilık nazmularıdıla.

¹² **Şeyit Umarnı** cırını üsünden bir aldağı notda bilgi berilgendi.

¹³ **Hojeli** (adıgça **Hodz**). **Ullu Hoj** neda **Hojeli** dep ayılğan halk cır Ansiklopediya Britanikada da atı ayılğan tavuşluk bir cırdı. Ejiv koronu birgeliginde cırlangan zamanında tınglağanlanı uçundurup cılatırça bir makamı, bir mağanası bardı. Cırda, 1861 cılda Hodz/Hoj elde Abzekhleni Orus askerge karşı curtların kalay koruvlağanları angılatılardı. Bılayda Orus askerleni palaçlığı alamat ayğaklanadı. Adıglı tişiruvla em macal kiyimlerin kiyip, atlağa minip emperyalist Orus askerge karşı kazavat etedile. Tişiruvla şeyit tüşgen erkişilerini kollarından savutların alıp oruslulağa tişi kaplanlaça çabadıla. Alay a barıda kırılıp boşaladı. Tarih kitaplada bir eki söz bıla avuşturulğan bu kazavatnı atı bilinmegen şayir ayıp angılatılmazça bir ustalık bıla suratlağandı. Ol közüvnü adıglı şayirleri bılay alamat bir nazmu cazğan bolmazla derge bollukdu. Cırını bılayğa salıngan varyantın men kesim, Ramazan Karçanı arşivinde bolğan varyant bıla Başüyüklü Sılpağarlanı Saniy em Bayçoralanı Gapaydan cazılıp alıngan varyantlanı bütövlep cıyıdırğanma. Karaçay-Malkarda talay varyantları basmalangandı. Ejivçüleni birgeliginde fahmulu cırçıla Hojeli cırını bek alamat cırlaydıla.

¹⁴ **Barak** atlı cır, zulmuçu bayğa karşı turğan bir çaş adamnı dramatik çaşavun suratlağan belgili cırladandı. Bir kavum izlemçile cırını Bağır ulu Kasbot etgendi deyile. Bolsa da anonim cırğa koşulğandı. 130-140 cılını mindan alğa caraştırılğanın aytırğa bollukdu.

¹⁵ **Kanamat**. İmam Şamil cesir tüşgenlikge Kafkaznı erkinlik kazavatı tohtap kalmağandı. Bütöv kazavat tohtasa da gerillaçı cigitle tauğa örlep zulmuçu emperyalist vlastğa zaran berip turğandıla. Bılağa bütöv Kafkazda "Abrekle" dep ayılardı. Çeçenli Zelim-Han bu abrekleni em alda ayılğanlarından biridi. Karaçaylı abrek Kanamat Zelim-Handan alğa çaşağandı. 1905 sürgünü bıla Türkge kelgen kartlarıbız Kanamatnı cırın bek süyüp cırla edile. Alay a bu alamat cırını alanı avzundan cazıp alırğa kişi akıl etmegendi. Artda va cırını bilgenle tavusulğan edile. Cazıp alırğa adam tapmadık. Karaçayda Sovet vlastnı kününde cıyıdırılıp cazıvğa köçürülgen, sora KPA atlı kitapda basmalangan varyantnı üsünden berilgen bilgile tüz tuldü. Abrekni vlastha karşı etgen küreşi, bayla bıla carhlıanı arasında cürügen klas küreşge türlendirilgendi. Kanamat, 1876-1877 Turkiya-Rusiya uruşdan sora, vlastnı zulmuçuluğu bek köbeygeninde tauğa çıkğan abrekledendi. Gerilla coruk bıla halkını hakın alırğa küreşgendi. Halk da anga arka bolğandı, anı kolğa bermegendi. Alay a satılğan adamla kayda da çığadıla. Karaçayda da allay bir fasık

çıgıp Kanamatnı kolğa bergendi. Orus naçalnikle anı tögeregın kurşalatıp soldatlağa öltürtgendile.

¹⁶ **Orusbiyları.** Adam ulu duniyada çaşap köbeygelli beri ullanı cıkğan auruvla (epidemiya) bıla köb insanla köb halkla kırılğandı. Kafkasda da bılray epidemiya talay colda ortağa çıgıp sansız-sanavsuz adamnı çaşavdan üzgendi. Bu epidemiyanı em avuruna karaçaylıla "Emina" deydile. Orusbiyları atlı cır, Malkarda Camağat elde çaşağan elçileni kırılıp kalğanını üsünden etilgendi. Ayılğan elde Malkarnı em ullanı sıylı tukumlarından Orusbiyları çaşağandı. **II. Emina** deb da ayılğan epepepiyada Orusbiyları savlay kırılıp kalğanları sebepli cırnı atına **Orusbiylanı Küvü** de deydile. Orusbiyları atlı halk cırnı sözleri da makamı da bir da alamatdı, ıngılağanı cüregın uçundurup cılatıp koyarğa bollukdu. Orusbiyları atlı cırnı bılrayğa salıngan varyantın Ramazan Karça Turkiyada çaşağan közüvünde cırnı bilgen kartladan ıngılöp cazıvğa köçürgendi, sora da cıyğan keseklerin bütövlegendi. Cırnı başha varyantları oğarıda atları ayılğan antologiya kitaplağa kirgendile. Barı da igi saklangan varyantladıla.

¹⁷ **Apsatı** atlı halk cırnı bılraydağı tekstın "KHC" atlı kitapdan aldık. Alayda bu cırnı "Eski Halk Cırıla" atlı kitapdan alınganı bildiriledi. Oğarıda eskertilgeniça ayılğan kitap Laypanlı Hamit bıla Dudalanı Mahmutnu redaktorluğında cıyıdırılıp, saylanıp basmalangandı. Apsatı Karaçay-Malkarlılanı mecus közüvlerinde sıy bergen uvçu teyrilerini atıdı. Cırda apsatı üç ayaklı, başı insanga, töngegi maram kiyikge uşağan bir formda suratlanadı. Apsatını cırı Apsatığa mahdau salırğa etilgen burungu cırladan biridi. Uvğa cıkğanla Apsatığa mahdau salsala uvdan ullanı hayırlannıklarına iynana edile. Cırnı İslam dinge kaytğandan alğa etilgenin eskertirge kerek cökdu.

¹⁸ **Cağaylanı Mayıl** atlı cırnı bılrayğa salıngan varyantın Mingi-Tau jurnalda cıkğan "Eski Cırıla" almanakdan alıngandı. Alayda da KHC kitapdan alınganı eskertiledi. Cırda, XIX-çu ömürde, Koban suvnu kötürölgen közüvünde üydegisi bıla birge suvğa ketip ölgen Cağaylanı Mayıl atlı adamnı trajik haparı angılataladı. Tekstge Sovet angını eskertgen koşakla koşulğanı belgilidi. Dağıda başha halk cırlada bolğan tizginle da közge batadı: Koban suv bir **tengiz boldu, terk boldu**, Ariv Süyümnü **anda çaşar künü köp boldu**. (Bu tizginle Bişnögerni esge tüşüredi). Kırıvsuz bir varyant.

¹⁹ **Kemishan** atlı cır Karaçay-Malkar halk adabiyatnı süyölgen süymeklik cırlarındandı. Bılraydağı tekst Ramazan Karçanı arşivinden alıngandı. Klasik forumda tüz cırdan ese iynar formunda caraştırılğandı.

²⁰ **Zariyat.** Öge ananı etgen zulmusuna çıdayalmay başın suvğa atıp çaşavdan üzülgen bir malkarlı kızını küvü suratlanadı. Bılaydağı tekstni Ramazan Karça Turkiyada Tekelanı Ramazandan cazıp alğandı.

²¹ **Mavka,** Karaçay-Malkar halk adabiyatını em eski çam cırlarındandı. Alay a KRA bıla KHC atlı antologiyalağa salınmağandı. Başha kitap ne da jurnallada basmalangan ese da biz tübemegenbiz. Biz bilgenge köre birinçi bolup “Birleşik Kafkasya” jurnalını 20-çı sünında basmalangandı. Ramazan Karça cırını kalay cazıp alğanını üsünden ma bu notnu tüşgendi: "Ankarada Toros atlı konak üyde Belpınar elde çaşağan D. Aliyden alıngandı. 30.05.1951". Ayılğan adamnı tukum atın cazmağandı. Mavka atlı çam cırını Türkde çaşağan karaçaylıla bugün da süyüp cırlaldıla. Cırını bilgenle köpdüle. Bıladan biri da menme (Yılmaz Nevruz). Karça cazğan tekst kıyavsuz bolğanı üçün meni azbarımda bolğan tekstden tizgin koşarğa kerek körmedim. Cır cırlangan közüvde ejivçüleni korosusunu çığarğan tauşu seyirlikdi. Cırını ejivü makamından da arıvdu.

²² **Aliyni Küvü.** XX-çı ömürnü başında ozğan bir trajik işni üsünden etilgendi. Aliy atlı bir elçi çaş malların sürüp kele turğanlay, col kesgen uruçula allına çığıp, malların sürüp kesin da kağıp ketgendile. Kafkazdan kelgen tamadalarımız bu cırını bilmey edile. Ayılğan cırını birinçi bolup 1948 cılda Turkiyağa kelgen kaçğınçı karaçaylıla cırlağandı. Cırını halk bek süydü barıbiz da ürenip cırlarğa küreşdik. Mında cırını bugün da bilgen köp adam bardı. Bılayğa salıngan tekstni men Silpağarlanı Kaziiden tınılap esime salğan edim. Artıda cazıvğa da köçürüp sakladım.

²³ **Hamzat** atlı cırda, 1904 Orus-Japon uruşğa vlastnı zoru bıla frontğa ciberilgen karaçaylı çaşlanı trajik ahırları suratlanadı. Cırını Yakapınarçı İjalanı Şerafeddin Sevinç cıyıdırğandı. İstosnikle Kilisa elden Mahmut-Ünüs karnaşla bıla Yakapınar elden Abayhanlanı Topşaydı. Cırını bu varyantı Karaçay-Malkarda bilinmegenge uşaydı. Şerafettin Sevinç cazıp alğan varyantnı sözleri igi saklangandı. Koşağı da cokdu. "Karaçay Halk Cırıl" atlı antologiyağa salıngan varyantlarda Sovet vlastnı angısın ebkertgen koşakla belgili bolup turadı. İzlemçile es etip karasala munu ajımsız körlükdüle. Tekstde atı ozğan **Canaldıları** atlı tukum **Kipkelanı** bir butağıdı. **Abayhanları** da belgili tukumladandı. Uruşğa ciberillik çaşla çöp atılıp saylangandı. Cırda aman bıla ayılğan Tavkan bıla Nayıp Duvut elni belgili adamlarıdı. Cırını caraştırğan anonim şayir uruşha ketgen çaşlanı ölgenlerin ayta ese da ekisi da sav esen ızlarına kayğandı. Alay a bu türlenmeklik cırğa kıyav salmaydı, cırını sıyın enişge etmeydi. İjalanı Şerafeddinden alıngan **Hamzat** atlı cırını bu varyantı birinçi bolup basmalanadı.

²⁴ **Kobanlanı Koy Bölek.** Biz sungan tekstni esgik bolğanı belgilidi. Tekstni bu formun Ramazan Karça 1954 cılda kaçınçı karaçaylılardan bolup ol közüvde Yakapınar elde çaşağan Bayçoralanı Aslanbiyden cazıp alğandı. Cırnı eki varyantı KHC atlı kitap bıla KPA atlı kitapda basmalangandı. Ekisi da “Eski Karaçay Cırıla” atlı kitapdan alıngandı. Bizni varyantımız birinçi bolup basmalanadı. Cırnı teması ozğan bir çabıulnu hikâyasıdı. Künnü birinde Ebzele/Svanlıla Kobanlanı koşların basadıla. Alanı sürüvlerin eltedile. Ullu Karaçaydan boluşçula kelip sürülgen mallanı ızına alırğa küreşedile. Ahırında, eki canından da talay adamla çaşavdan üzüledile.

²⁵ **Tavkan** atlı süymeklik cır Karaçay-Malkar adabiyatını belgili halk cırlarındandı. Küñübüzge deri igi saklangandı. Artıksız da çaş adamla süyüp cırlaydıla. Biz bılayğa salğan varyantını tekstin İjalanı Şerafeddin Süyünçlanı Leyla bıla Aliy'den cazıp alğandı. Aliy bıla Leyla egeç bıla karnaşdıla. 1921 cılda Gürcünü üsünden Türkge kelgendile. Bursa şaharda çaşadıla, alayda kart bolup öldüle. Men da igi tanıyma. Aliy Kafkas halk oyunlanı ariv oyna edi. Talpığanlağa üretgen da ete edi. Tavkan atlı cır iynar formunda caraştırılğandı. Cırda süymeklik motifle bıla çam motifle iç içgedile. Alğı burun kız bıla çaş birbirlerine süymekli üsünden cılı sözle aytadıla. Sora birer çurum tabıp birbirleri bıla söz-dauğa başladıla. Em ahırında sokuranıp şö boladıla, süymekliklerin begitedile.

yilmaznevruz.net